

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Židé v Protektorátu a pokusy o jejich záchranu
Jews in The Protectorate and attempts to save them

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Autor:

Květoslava Hlinovská

Praha 2012

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Doc. PhDr. Bedřichu Noskovi, CSc. za vedení práce. Pedagogickému muzeu JAK za zpřístupnění materiálů a poskytnutí prostoru v badatelně, židovskému muzeu za pomoc při hledání v archiváliích, koordinátorovi centra audiovizuální historie MALACH, Jakobovi Mlynářovi za provedení systémem a všem pracovníkům knihoven, archivů a badatelen za pomoc při hledání materiálů. Neposledně děkuji svým přátelům a rodině za podporu při psaní této práce.

Prohlášení o autorství

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, s použitím odborné literatury a pramenů, uvedených v seznamu, který je součástí této diplomové práce.

V Praze dne: 12. července 2012

podpis autora:

Anotace:

Práce se zabývá moderní historií Židů na našem území, a to konkrétně během 2. světové války. Mapuje jejich osud a změnu jejich postavení, které vedlo k jejich postupnému vytěsnění ze společnosti a k likvidaci v Hitlerově „konečném řešení“. Dále se zabývá pokusy o jejich záchranu, ať již prostřednictvím židovského odboje, exilovou vládou či podílem civilního obyvatelstva nežidovského původu. Rozebírá co stálo za motivací záchranců. Následuje typologie záchrany dle způsobu jejího provedení, doložená na známých zachráncích, jako byl Nicholas Winton či Přemysl Pitter.

Annotation:

This thesis is about modern Jewish history in the territory of Czechoslovakia, specifically the history of 2WW. It maps the fate of Jews under the new circumstances that had prevailed right after the declaration of the Protectorat of Bohemia and of Moravia, on the 15th of March, 1939. In keeping with those changes according to the new political system that was forcibly implemented, new and new anti-Jewish regulations were published with a view of total displacement of Jews from society and their total liquidation in compliance with Hitler's "final solution". It emphasizes some attempts to save Jews not only by "ordinary non-aryan people", but also by the Jewish resistance and last but not least by the government in exile. This work attempts to explain what led rescuers to their actions and their motivations, including some known rescuers, such as Nicholas Winton and Přemysl Pitter.

Klíčová slova: Židé, okupace, Protektorát, záchrana, zachránci, Československo, 2. světová válka

Keywords: Jews, occupation, Protectorate, rescue, rescuers, Czechoslovakia, 2WW

OBSAH

ÚVOD	6
1 SPRAVEDLIVÍ MEZI NÁRODY	9
1.1 Moshe Bejski	11
1.2 Formy pomoci	14
2 HISTORICKÉ POZADÍ DOBY	16
2.1 Situace po Hitlerově vzestupu	17
2.2 Situace po Mnichovské dohodě	18
2.3 Situace těsně po Okupaci	21
2.4 Hitlerův nástup do Prahy	22
2.5 Postoj a úloha židovské náboženské obce během okupace	23
2.6 Postoj katolické církve	26
3 PROTIŽIDOVSKÁ OPATŘENÍ	29
3.1 Vyvlastnění židovského majetku	29
3.2 Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze	30
3.3 Definice norimberských zákonů	33
3.4 Deportace	37
4 ŽIDOVSKÝ ODPOR	40
4.1 Alíja	42
4.1.1 Chalucim	42
4.2 Ilegální přechody přes Bílé Karpaty	43
4.3 Židé v československých vojenských jednotkách v zahraničí	46
4.3.1 Motivy vstupu československých Židů do zahraničních jednotek	47
4.4 Odpor v koncentračních táborech	47
4.4.1 Povstání v koncentračním táboře Treblinka	48
4.4.2 Osvětimské protokoly	49
4.4.3 Pestek a Lederer, uprchlíci z tábora smrti	50
5 POMOC ZVENČÍ	52
5.1 Exilová vláda v Londýně s důrazem na její řešení židovské otázky	52
5.1.1 Sociální péče o uprchlíky	53
5.2 Zachránci dětí	55
5.2.1 Ukrývání dětí	55
5.2.2 Nicholas Winton	56
5.2.3 Přemysl Pitter	58
5.2.4 Hidden Child	60
5.3 Záchrana formou křtů	61
6 PSYCHOLOGICKÝ ROZBOR POMOCI ZACHRÁNCŮ	62
6.1 Morálka jako motivace:	65
6.2 Judeofilové	66
6.3 Zainteresovaní profesionálové	67
6.4 Zachránci v ilegálních organizacích	68
6.4.1 Postava Mileny Jesenské jako odbojářky	70
6.5 Dětsí zachránci	72
6.6 Dospělí zachránci a zachránkyňe	73
ZÁVĚR	76
Seznam použité literatury	78
Summary	82

ÚVOD

Téma diplomové práce *Židé v Protektorátu a pokusy o jejich záchranu* jsem si vybrala vzhledem ke svému zájmu o moderní historii a osobně mne zajímal vývoj situace v poskytování pomoci Židům v Československu.

Z přednášek, které jsem absolvovala ve Francii, jsem se poprvé doslechla o odbojové činnosti, která probíhala v Polsku (odbojová organizace ZEGOTA), stejně tak, jako o rezistenci francouzské. Během druhé světové války byla samozřejmě naprosto odlišná situace ve Francii, v Polsku a u nás. U nás byl prostor na jakýkoliv odboj a rezistenci minimální vzhledem k okleštění Německem a celkovou nesvobodu. I přesto tento předem daný handicap jsem se rozhodla probádat tuto oblast našich dějin.

Původně jsem doufala, že narazím na nějakou větší podzemní ilegální organizaci, stejně tak, jak tomu bylo v již zmiňovaném Polsku, ale znovu jsem se přesvědčila o tom, že větší organizovaný odboj u nás neproběhl. Po obsazení Československa nacistickým Německem začaly být na veškerém obyvatelstvu uskutečňovány represe s celkovým zastrašováním obyvatel. Hitler zastrašoval obyvatelstvo až na hranici snesitelnosti, kdy se báli učinit jakékoliv gesto odporu, ale nebyli vystrašení natolik, aby to podlomilo jejich pracovní morálku. Čechoslováci mu „byli dobří“ jen jako pracovní síla pro jeho zbrojní průmysl. Nezapomeňme, že v anektovaných Sudetech byl soustředěn ekonomický potenciál Československa, čehož si byl Hitler moc dobře vědom.

Ve zmíněných Sudetech panovala taktéž jiná situace, než ve zbytku Československa. Protižidovské nálady byly znatelné počínaje rokem 1938, kdy došlo k teroru na židovském obyvatelstvu ze strany německých obyvatel žijících v pohraničí. Na tyto vlny v pohraničí upozorňovala ve svých článcích např. reportérka Milena Jesenská. Protižidovský teror na odtržených územích, souvisejících s probíhajícími protižidovskými akcemi v Říši, po podepsání mnichovské dohody ještě zesílil. Židé byli nuceni emigrovat nebo museli uprchnout do vnitrozemí.

Židovská emigrace byla následně roku 1939 zastavena a Židům, kterým se nepodařilo žádným z možných způsobů zemi opustit, nastaly krušné časy. Vystěhovaleckou otázkou byla pověřena *Zentralstelle*. Té byla židovská náboženská obec podřízena. Byly jí sice ponechána jistá práva, ale de facto musela poslouchat nacistické příkazy. Prostor na nějakou revoltu zde nebyl. Jak jsem pochopila například z periodika *Jüdische Nachrichtentblatt*, židovská

náboženská komunita se alespoň snažila pomoci Židům v praktických každodenních otázkách, které řešili. Tak alespoň věděli, kam se obrátit.

Po osobních konzultacích s odborníky, jako s paní Marií Chaloupkovou z *Národního archivu České republiky* nebo s paní Helenou Krejčovou z *Ústavu pro soudobé dějiny*, jsem se přesvědčila, že hledání nových spravedlivých, je úkol více než nesnadný a těžko informačně dostupný. Zejména proto, že informace o lidech, kteří šli „proti systému“ a pomáhali, v psané formě neexistují. Pokud náhodně existovaly, tak byly zničeny (jako kompromitující materiály). Celkově bylo shánění detailnějších informací těžké, a má neznalost německého jazyka mi práci také neusnadnila.

Díky *Institutu Tereziánské iniciativy*, s paní Jaroslavou Milotovou ve vedení, jsem se dostala k přínosným článkům od odborníků na toto téma, dále publikovaných v *Tereziánských studiích a dokumentech* a v *Tereziánských listech*.

Mým cílem je postihnout židovský osud na území Československa během druhé světové války a objektivně popsat vývoj situace, která souvisela s vývojem podmínek života židovské komunity. Za tímto účelem jsem využila materiály z knihovny *Židovského muzea v Praze*. Čerpat budu především ze sborníků *Tereziánské studie a dokumenty*.

Vybraným tématem diplomové práce navazuji především na práci Livie Rothkirchen a Miroroslava Kárného. Oba dva považuji za odborníky v židovské problematice v období druhé světové války. Z nich čerpám zejména k dokreslení doby.

Problematiku „pokusy o záchranu Židů“ bych ráda pojala i z jiného úhlu, a to jakým způsobem a do jaké míry se Židé sami angažovali v rezistenci. Na toto téma se mi podařilo sehnat výbornou publikaci *Židé v boji a odboji*, z níž dále čerpám.

Samostatnou kapitolu věnuji jednomu z typů záchrany, a to záchraně dětí. K dětem bylo naštěstí přístupováno vždy jinak, s větší péčí a laskavostí, a to napříč různými kulturami a v různých dobách. Bylo tomu tak i během druhé světové války, kdy děti měli větší šanci na přežití než-li jejich rodiče. Židovské děti byly sice buď poslány na převýchovu do Německa, nebo byly zachráněny jiným způsobem, o kterém se chci dále zmiňovat. Jde zejména o slavného zachránce Nicholase Wintona a jeho známé vlaky, kterými zprostředkoval na převoz dětí do bezpečí Anglie. V dětech je budoucnost a záchranou dětí tvoříme budoucnost pro všechny.

Poslední část práce chci věnovat postavě zachránce a rozebráním způsobu záchrany. Pokusím se vysvětlit, co vedlo zachránce k jejich činům, že riskovali život na záchranu jednoho či více Židů. Dovolím si rozdělit zachránce dle motivace záchrany do několika kategorií. Tj. jaké měli podmínky a možnosti tuto záchranu provést. Na to naváží psychologickým rozborem tzv. „zachránčenského já“. Zde jsem se inspirovala ve velké míře Evou Fogelmanovou a její monografií *Svědomy a odvaha*.

1 SPRAVEDLIVÍ MEZI NÁRODY

Titul *Spravedlivý mezi národy* (חסיד אומות העולם, Chasid Umot ha-Olam) je udělován všem osobám nežidovského původu, jež za druhé světové války riskovaly své životy a životy svých blízkých a pomáhaly Židům perzekuovaným nacistickým režimem. Jedná se o čestný a vážený titul s mezinárodní platností, jenž byl doposud udělen celkem 24 355 lidem, z toho 108 z České republiky (stav k 1. lednu 2012). Ocenění *Spravedlivý mezi národy* je udělováno od roku 1963 komisí jeruzalémského památníku *Yad Vashem* (památník obětí a hrdinů šoa).¹

Titul je odvozen ze staré židovské legendy, podle níž osud světa závisí na třiceti šesti *cadikim* (spravedlivých). Ti nemohou snést křivdu páchanou na druhých a přejímají na sebe jejich utrpení. Jen díky nim není svět Bohem zatracen.

Každému udělenému titulu předchází rozbor záchrany a její motivace. Dospěje-li se k závěru, že má kandidát právo na tento titul, je mu dále udělena medaile a pamětní list. Navíc je jeho jméno vytesáno do Zdi cti v *Zahradě spravedlivých* na pahorku *Har hazikaron* v Jeruzalémě. Kdysi bývalo také zvykem vysadit na počest spravedlivého v *Zahradě spravedlivých* strom. Od tohoto zvyku se již z důvodu nedostatku místa v zahradě upustilo. Dodnes se ale *Yad Vashem* honosí krásnou zahradou stromů díky stovkám hrdinů.

Pro udělení titulu Spravedlivého jsou daná přísná pravidla, jež musí být dodržena:²

- Nežidovský zachránce se musel pokusit pomoci nejméně jedné židovské osobě; není podstatné, zda byl tento pokus úspěšný či ne.
- Pomoc musela být poskytnuta v době, kdy byla židovská osoba bezmocná a musela se spolehnout na pomoc ostatních, aby přežila.
- Zachránce při této akci riskoval svůj život a pohodlí.
- Akt pomoci nesměl být podmíněn finanční či hmotnou kompenzací či odměnou.
- Zachránce nebyl před ani během záchrany v situaci, kdy by fyzicky (přímo či nepřímo) ubližoval Židům nebo jiným menšinám.
- Posledním předpokladem je sestavení příběhů obou stran, resp. především svědectví od zachráněných.

---

¹ LUDVÍKOVÁ, Miroslava. *Darované životy: příběhy českých a moravských Spravedlivých mezi národy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-382-1.

² BONDYOVÁ, Ruth. Pomoc v nouzi největší: Čeští Spravedliví mezi národy. In: Jaroslava MILOTOVÁ a Alena HÁJKOVÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 2008*. Praha: Sefer, 2009, s. 153-175. ISBN 978-80-85924-58-9. Str. 154.

Medaile a uznání bývají Spravedlivým slavnostně udělovány izraelským velvyslancem na radnici města dotyčného zachránce. Jedna pětina ze spravedlivých dostala toto ocenění za poskytnutí úkrytu prchajícím židovským vězňům na jaře 1945.³ To se nám dnes může jevit jako lehčí úkol vzhledem k blížícímu se konci války, ale v té době stále ještě řádilo gestapo a zachránci riskovali svůj život pro záchranu.

Nehledě na počet Spravedlivých, jimž byl tento titul udělen, jsou mnozí další, o nichž se neví, nevědělo, a přesto se podíleli na záchraně a tento titul by jim měl také správně náležet. V mnohých případech neznámí hrdinové zemřeli a neřekli o svých záslužných činech nikomu, nebo prostě chtěli zůstat v anonymitě a proto o tom nikomu neřekli.

Ti, kteří pomohli, byli vystaveni riziku, neboť *de facto* porušili nacistické zákony. Došlo-li naneštěstí k jejich odhalení, byla dotyčná osoba předána gestapu či poslána do koncentračního tábora. Následkům byli podrobeni i členové rodiny dané osoby. Viník mohl být též postaven před zvláštní soud k potrestání (tzv. *Sondergericht*).

Mnoho lidí, jejichž jména nám nejsou známa, se zasloužilo o „hledání spravedlivých“. A to jak z židovských, tak z nežidovských kruhů. Z židovských řad to byl například kalifornský rabín Harold Schulweis. Celý život se snažil o to, aby jména zachránců neupadla v zapomnění. V tomto smyslu dal podnět k založení hnutí usilujícího o nalezení zachránců, o jejich podporu a veřejné uznání. Takto vzniknuvší *Židovská nadace pro křesťanské zachránce* se dále snažila zviditelnit zachránce jakoukoliv formou. Ve spolupráci s dalšími lidmi pracujícími v různých sférách se podařilo zvětšit zachránce buď na plátně, pomocí fotografií, audio nahrávek, v knihách, v přednáškách či v příbězích pro školy a pro děti.⁴

Prvotním úkolem nadace bylo postarat se o finanční stránku zachránců, často seniorů. Ulehčit jim alespoň na sklonku jejich života problémy s financemi, měli-li nějaké. Postupně ale tento úkol přerostl z pouhého materiálního zabezpečení v něco hlubšího. Konkrétně šlo o předání morálního kódu dalším generacím. Každý z nás by měl o jejich hrdinských činech vědět. Tato svědectví nám skutečně slouží k upevnění vlastní morálky a pomáhá nám to k výchově dalších generací.

Každé dítě se ve škole učí o světových diktátorech, jako byl Hitler, Mussolini, Stalin. Domnívám se, že je důležité vnímat i pozitivní stránku dějin. Vědomí, že svět není vždy jen zlý, ale že se i v temných dobách najdou lidé, kteří svými činy a gesty pomáhají ostatním,

---

³ BONDYOVÁ, Ruth, ref. 2, str. 163.

⁴ LUDVÍKOVÁ, Miroslava, ref. 1.

působí tedy jako protipól zla. Tito lidé dávají ostatním naději, víru a odvahu k přežití, životu a k samotnému bytí.

I když dnes žijeme v úplně odlišné době, vždy je zajímavé se sám sebe zeptat, jak bych se asi zachoval(a) v situaci útlaku. Jestli by vyplulo na povrch mé „zachránčovské já“⁵ nebo v druhém případě mé „bojácné já“. Příběhy zachránců jsou pro nás také nesmírně důležitými svědectvími v boji proti popíračům holokaustu, již se vyrojili zejména v poslední době. Tvrzení, že celý proces holokaustu a mašinérie zabíjení šesti miliónů Židů je podvrh, je velice urážlivé nejen pro židovské obyvatelstvo, ale i pro všechny přeživší válku a pro lidi alespoň se špetkou úcty k historii.⁶

Podobně to viděl Ben Gurion, izraelský ministerský předseda, když zřídil *Yad Vashem*. Dal si za cíl zviditelnit činy zachránců. Dle 1. Královské 8,32: „*prohlaš spravedlivého za spravedlivého a odměň jej podle jeho spravedlnosti.*“ Snažili se tedy zviditelnit to, co je anonymní a skryté a splnit tím toto biblické přikázání.

V *Yad Vashem* byla ustanovena komise pro spravedlivé mezi národy, která neustále pracuje na nalézání nežidovských zachránců. Za tímto účelem jsou shromažďovány dokumenty o zachráncích. Členové komise pak dle přísných kritérií (viz výše) rozhodují o tom, kdo bude zapsán do seznamu spravedlivých a kdo nikoliv.

1.1 Moshe Bejski

Moshe Bejski byl ustanoven prvním presidentem komise pro spravedlivé *Yad Vashem*.⁷ On a jeho tým hledali potenciální zachránce ze všech koutů světa. Nechtěl dopustit, aby se zapomnělo být na jediného Spravedlivého. Mimo jiné byl Bejski jedním z 1200 přeživších ze slavného seznamu Oskara Schindlera. V mnoha směrech byl *de facto* jediným z jeho seznamu, kdo na Schindlera nikdy nazanevřel a stál vždy při něm.

Schindlerovi pomáhal finančně, po procesu s Eichmanem ho srdečně přivítal v Izraeli, a chtěl, aby se tato židovská země pro něj stala jakousi druhou vlastí. Jak známo, v jeho samotné vlasti (totiž Německu) ho lidé ani vláda nepřijímali takto vstřícně, s otevřenou

---

⁵ FOGELMANOVÁ, Eva. *Svědění a odvaha: zachránci Židů za holocaustu*. Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-720-7322-2. Str. 63.

⁶ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 229.

⁷ NISSIM, Gabriele. *Le jardin des Justes: de la liste de Schindler au tribunal du bien*. Paris: Payot, 2007. ISBN 22-289-0166-0. Str. 9.

náručí. Během let se Schindler staral o dobro Židů tím, že je bez kvalifikace a fyzického uzpůsobení zaměstnával ve své továrně. Bejski cítil, že je na čase mu všechnu tu pomoc oplatit. Blahosklonně tedy přehlížel všechny Schindlerovy vrtochy a nedal na něj nikdy dopustit. Bejskiho zásluhou byl natočen i film *Schindlerův seznam*. Díky němu byla získána veškerá dokumentace pro zhotovení filmu, ale především k sepsání knihy, která filmu předcházela.

Celý svůj život zasvětil hledání informací o lidech, kteří pomohli. Snažil se vynést na světlo zprávy o těch, kteří byli odsouzeni. Našel tak informace asi o 14 tisících zachránců. Za jeho přesvědčením nestála víra ani ideologie, nýbrž jeho osobní zážitky ho přesvědčily o nutnosti neustále hledat další a další zachránce.

Moshe Bejski se narodil roku 1921 v malé polské vesnici poblíž Krakova. Dopoledne chodil do státní polské školy a odpoledne do židovské, kde se učil náboženství, hebrejštinu a biblická studia související s vlastním židovským původem.⁸ Už od mala kolem sebe necítil dostatečnou vřelost. Ne ze strany rodičů či rodiny, ale ze strany okolí.

Židé byli v Polsku etablováni, přibližně od vlády Kazimíra III (tzn. od 14. století) se začali usazovat v krajině ohraničené dvěma řekami (Dzialeszyce a Nidzica). Byli pro polské obyvatelstvo důležití především v sféře byznysu. Stejně, jako v ostatních zemích, i zde Židé působili především jako obchodníci a řemeslníci, a tím měli zásadní zprostředkovatelskou roli mezi městem a vesnicí. Poláci Židy potřebovali kvůli ekonomice, ale zároveň je vnímali jako cizince a pohlíželi na ně s despektem.

Ve třinácti letech opustil rodinu a odešel do Krakova, kde bydlel jeho starší bratr. Našel si brzy brigádu a postupně se dostával k lepší a lepší práci, až se dostal k panu Fleicherovi, muži, kterému patřila největší tiskárna ve městě. Od malička kolem sebe cítil antisemitismus a necítil se být Polákem. Jak by také mohl cítit něco jiného v zemi, která opovrhuje Židy. Rok 1938 měl pro něho být rozhodujícím, neboť se rozhodl odcestovat do Palestiny. Kvůli nemoci, která ho postihla v předvečer odjezdu, však musel zůstat a po celý rok se snažil z nemoci vyléčit.⁹

Měl veliké štěstí, že jeho otec neohlásil včas jeho datum narození, a díky tomu nebyl poslán do zákopů, kde by ho čekala jistá smrt. Namísto toho se rozhodl pro útěk na východ, kde doufal v lepší podmínky pro Židy. Nebyl sám, kdo se takto rozhodl. Cestou viděl tisíce

---

⁸ NISSIM, Gabriele, ref. 7, str. 17.

⁹ NISSIM, Gabriele, ref. 7, str. 21.

lidí, snažící se dostat na příznivější místo, bez konkrétního cíle a shánějící dennodenně něco malého k jídlu na přežití. Dostal se pak do svízelné situace, kdy ho z jedné strany doháněla německá armáda a z druhé strany stále bojovala polská armáda o každý možný kousek vlastní země. Byl tedy nucen navrátit se domů alespoň s malou nadějí, že najde rodiče. Už na začátku války byla jeho rodná vesnice rozbombardována nacisty. Po příchodu do města ho čekal šok v podobě právě vyrůstajícího *ghetta*, do kterého už nacisté zavírali Židy. Celá čtvrť se tak přeměnila v obrovské vězení uzavřené zdmi a obkroužené ostnatým drátem.

I přesto, že byli Židé v Polsku (a jinde) vystaveni hrozným podmínkám, které se stále zhoršovaly, tak si nikdo z nich neuměl představit ještě větší peklo, které je teprve čekalo v podobě exterminace. Masové vraždy v takové zarážející formě, že to lidský mozek není s to pochopit. Poté, co došlo k prvním raziím a Židovské obyvatelstvo bylo odvečeno, si dali katoličtí obyvatelé práci s tím, že rychle označili své domy křížem. Tak bylo pro všechny na první pohled jasné, kde žijí a kde nežijí Židé. Dokonce to vypadalo tak, že jsou jejich bývalí sousedé spokojeni, že Židé konečně z města odcházejí. Po jejich odchodu neváhal ani minutu a vrhli se do rabování opuštěných židovských příbytků.

Bejski nakonec skončil i se svými bratry v pracovním táboře Plaszow. Zde bohužel čelil krutosti velitele Amona Goetha (byl dále zachycen ve filmu *Schindlerův seznam*). Jeho rodiče a sestra byli zabiti. Podařilo se mu uprchnout před hlídkami a dočasně se ukrýt u rodiny. Poté, co sousedi začali tušit, že rodina někoho přechovává a situace pro jeho dobrodince i pro něho samotného se stala příliš riskantní, se Moše rozhodl opustit úkryt a navrátil se zpět do Plaszova, kde se shledal s Urim a s Dovem, svými bratry. Když Moše vstoupil do Plaszova, v lednu 1943, bylo tam 2000 vězňů. Koncem roku 1943 při likvidaci *ghetta* jich bylo už 12 000. Mezi březnem a červnem 1944 totiž do *ghetta* dorazilo na 8000 maďarských Židů.¹⁰

Koncem roku 1943 se dozvěděl od jednoho dělníka o místě poblíž tábora, kde je možné dostat o něco větší přiděl polévky a chleba. Také mu bylo řečeno, že v továrně, ve které dělník dělá, se nedělají přesčasy (nepracuje se více jak 12 hodin denně), a že místo není pod nacistickým drobnohledem. Nikdy v továrně nezahlédli ukrajinské gardy, ani SS.

V předešlé továrně Rekord pracovalo na čtyřicet dělníků. Továrna byla převzata pronacisticky orientovaným Sudetským Němcem, který následoval Wehrmacht v Polsku s nadějí uskutečnění byznysu v okupovaných oblastech. Továrnu se mu podařilo koupit za směšnou cenu a postupně se mu podařilo i získat důležité obchodní objednávky od armády,

---

¹⁰ NISSIM, Gabriele, ref. 7, str. 37.

jako např. na výrobu protitankových střel. Na práci se snažil najít co nejlevnější pracovní sílu. Jako zdroj této levné síly se Židé zdáli býti vhodnými kandidáty, využil proto 500 dělníků z krakovského *ghetta*. Továrníkem nebyl nikdo jiný než Oskar Schindler.

Oskar Schindler si vážil každého dělníka a jednal s každým z nich jako s člověkem, ne jako s podřadným člověkem či věcí. Za všechny své zaměstnance cítil morální zodpovědnost. Během čtyř let nenechal Němce vzít ani jednoho z jeho pracovníků. Pro Bejskiho a pro ostatní pracovníky pracující v Schindlerově továrně Oskar Schindler představoval jediného Němce s vlídným přístupem k Židům, jehož by se nebáli a dokonce si dovolili ho o něco požádat. Byl pro ně ztělesněním jediného dobrého žijícího Němce.¹¹

Zádrhel pro všechny nastal v momentě, kdy se Schindler doslechl, že nacisté chtějí továrnu zavřít. Navzdory všem nepříznivým okolnostem se mu podařilo továrnu přemístit do československého Brněnce, města ležícího nedaleko jeho rodnému Zwittau. Současně se mu podařilo přemluvit Goetha nejenom k zorganizování převozu pěti set dělníků, ale navíc zvýšil jejich počet o dalších sedm set.¹²

Bejskimu i jeho bratrům se naštěstí podařilo se nechat najmout a 15. října 1944 byli všichni přepraveni vlakem do nové továrny. Až později si uvědomil, že jen o vlásek unikli plynové komoře.

1.2 Formy pomoci

Druhy pomoci nežidovských zachránců se v podstatě dají rozdělit dle kritérií, jež v knize *Darované životy* uvádí M. Ludvíková, a dle těchto kategorií je i dále uvádím.¹³ Samozřejmě, že existovaly i další, méně časté způsoby pomoci, ale tyto uvedené formy patřily k nejčastějším.

Poskytnutí úkrytu

Toto byla nejčastější forma poskytnutí pomoci. Žid našel místo před zatčením, deportací či případně při útěku z koncentračního tábora a později z pochodu smrti. Místo úkrytu bylo velice často dobře schováno, aby na něj nacisté nepřišli. Jednalo se např. o sklep, skryš v podlaze, slavník, půdu, dvojitou zeď místnosti či skříň, chlívěk, sklad, apod.

---

¹¹ NISSIM, Gabriele, ref. 7, str. 46.

¹² NISSIM, Gabriele, ref. 7, str. 47.

¹³ LUDVÍKOVÁ, Miroslava, ref. 1.

Původní žádost o krátkodobý azyl se častokrát protáhla na dobu několika měsíců či dokonce roků, kdy byl pronásledovaný člověk v úkrytu.

Utajení poměrů a identity osoby

Pokud chtěl člověk židovského původu uprchnout za hranice či se stát nenápadným ve společnosti, musela být utajena jeho skutečná identita a muselo být vytvořeno nežidovsky znějící jméno. Obvykle se „vytvořila“ celá nová totožnost jedince s falešnými doklady.

Přesun osoby na jiné místo

Přesunem se konkrétně myslí pomoc při útěku či zorganizování útěku Židů z ohrožených míst na místa bezpečnější. Jednalo se nejen o přesuny v rámci okupovaného území, ale také o pašování na území neutrálních států (Švýcarsko, Švédsko). Tato forma pomoci byla jedna z nejnebezpečnějších a bez zapojení osob nežidovského původu by ani nebyla realizovatelná.

Pomoc dětem

Záchrana a ukrytí dětí byly jednou z nejtěžších pomoci, neboť se o ně nežidovští dospělí museli postarat sami. Pro děti byla forma skrývání se v jakýchkoliv úkrytech velice těžká zejména proto, že přitom musely zachovávat ticho a mlčení, což vyžadovalo obrovskou sebekázeň. To bylo pro děti těžké. Proto spíše bývaly přemístěny do nových hostitelských rodin, než do úkrytů. V nových rodinách pak byly vydávány za vzdálené příbuzné či za nalezence. Často jim bylo změněno jméno na nežidovské.

Pomoc v koncentračních táborech

Šlo o specifický typ pomoci. Zvláště po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v květnu roku 1942, kdy byla nastolena vláda teroru, se lidé báli pomáhat.

Židé žili v českých zemích velmi dlouhou dobu, stupeň jejich asimilace do české společnosti byl vysoký. Proto si snad po dlouhou dobu neuvědomovali nebezpečí a němečtí okupanti také využili tradičního respektu místních Židů k zákonům. Je až podivuhodné, s jakou ochotou nastupovali Židé do transportů mířících do Terezína. Navíc čeští Židé považovali Terezín často za konečné místo, kde zůstanou do konce války, a netušili, co znamená onen tajemný transport na východ.

2 HISTORICKÉ POZADÍ DOBY

Nacistická politika byla sice již od svého počátku silně zaměřená proti Židům, ale rozhodující předpoklady pro vznik holokaustu přišly až mnohem později jako důsledek války. Válka totiž nejen vyostřila veřejné mínění v Říši a přispěla k totálnímu úpadku německého národa, ale především její vývoj zhatil původní nacistické plány. Totiž původní záměr byl rozpoutáním války usnadnit deportace Židů (a ostatních nepohodlných) na východ, kde by pozvolna zahynuli hladem v pracovních táborech. Avšak rapidní nárůst počtu Židů na dobytých územích pod nacistickou vládou a prudce zhoršená situace na východní frontě, kde Rudá armáda zastavila Německý postup, vytvořily tlak na „konečné řešení“. Fyzická likvidace tak začala být ve skutečnosti plánována až na jaře 1941 a potvrzena až na konferenci ve Wannsee 20. ledna 1942. Do té doby považovalo samotné nacistické velení deportace do koncentračních táborů za dočasné řešení.¹⁴

Na druhou stranu byly Hitlerův odpor k Židům a jeho genocidní snahy prokazatelné již v jeho prvních výstupech v politice. Na shromáždění mnichovských nacistů 6. dubna 1920 se dožadoval „chopit se zla u jeho kořenů a vyhladit je do základů“.¹⁵ Po vzoru *Protokolů sionských mudrců* obviňoval Židy ze spiknutí s cílem ovládnout svět.¹⁶

Jako obranný krok proti židovské rozpínavosti a její údajné sílící se moci záměrně pobouřil německý lid k jejímu potlačení a zasel mezi občany semínka netolerance a nenávisť. Všechny jeho kroky postupně směřovaly k odsunutí Židů z Německa a jejich následné úplné vyhlazení. Původně Hitlerova genocidní politika se tak pomalu šířila a stávala se více a více populární mezi lidem, až do té míry, že se stala součástí státní politiky Německa, zejména po vzestupu nacistické strany, tj po 30. 1. 1933.¹⁷

---

¹⁴ ALY, Götz. „Konečné řešení“: přesun národů a vyhlazení evropských Židů. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-720-3833-8. Str. 9-12.

¹⁵ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“: genocida českých Židů v německé protektorátní politice. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4. Str. 7-8.

¹⁶ Jakkoliv již v roce 1921 časopis *The Times* prokázal, že jde o ruský propagandistický podvrh, plagiující dobovou nežidovskou politickou satiru. Srov. GRAVES, Philip. The Truth about the Protocols: A Literary Forgery. *The Times* [online], 16-18. srpen 1921. Dostupné z <http://www.h-net.org/~antis/doc/graves/graves.a.html>

¹⁷ KÁRNÝ, Miroslav, ref. 15, str. 8.

2.1 Situace po Hitlerově vzestupu

Po Hitlerově převzetí moci v roce 1933 dostali předáci německých levicových stran zároveň s předáky německých demokratů v Československu *bona fide azyl*.¹⁸ Československo jim poskytovalo vhodné útočiště hned ze dvou důvodů: pro svou geopolitickou polohu mezi západem a východem s výhodnou dlouhou hranicí s Německem, která se ještě prodloužila po anšlusu Rakouska. A za druhé pro pověst Československa jako demokratické a svobodné země.

Praha se stala tranzitním místem, zejména pro prcháající Židy po vyhlášení norimberských rasových zákonů v roce 1935. Ti dále usilovali o víza do Anglie či do USA. Představitelé Židovské náboženské obce se snažili zajistit těmto Židům morální i finanční podporu.

V tomto duchu se v Praze ustanovil *Židovský výbor pro pomoc upchlíkům z Německa*, s dr. Josefem Popperem v čele. Ten zastával taktéž funkci nejvyššího rady *Svazu židovských náboženských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Zároveň působil jako velmistr lóže *B'nai B'rith*. Ve Výboru působily i dvě členky, Marie Schmolková (známá sociální pracovnice) a Hanna Steinerová (předsedkyně *WIZO: Women's International Zionist Organisation*) Tato průkopnická humanitární organizace později založila *Židovský podpůrný výbor*, jenž hrál důležitou roli pro mnoho uprchlíků z Německa, Rakouska a ze Sudet.¹⁹

Na ochraně uprchlíků se podílely i ostatní výbory, jako například *Sociálně demokratický podpůrný výbor*, komunistický *Ústřední svaz pro pomoc upchlíkům* a *Šaldův výbor českých intelektuálů*. Pod záštitou československé vlády se tyto výbory sloučily v jeden – *Národní koordinační výbor*. Finanční podporu získával výbor především od bohatých jednotlivců či veřejně činných osobností, dále od náboženských a humanitárních organizací z Anglie a od kvakerů ze Spojených států. Přispěli i Svobodní zednáři, „Rudá výpomoc“ v Moskvě a jistou finanční částkou přispěli i prezidenti T. G. Masaryk a dále i jeho nástupce Edvard Beneš.²⁰

---

¹⁸ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie. Osud Židů v Čechách a na Moravě. In: Milena JANIŠOVÁ, ed. *Osud Židů v protektorátu, 1939-1945*. Sborník studií Livie Rothkirchenové, Evy Schmidtové-Hartmannové, Avigdora Dagona s úvodem Milana Šimečky. Praha: Trizonia, 1991, s. 17-79. ISBN 80-852-7001-3. Str. 19.

¹⁹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 20.

²⁰ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 20.

2.2 Situace po Mnichovské dohodě

Po podepsání Mnichovské dohody bylo v Československu minimálně 5000 uprchlíků z Německa a z Rakouska. Ze Sudet bylo k tomuto datu hlášeno 91 625 osob, z toho asi 6700 Židů. Počet neregistrovaných uprchlíků se odhadoval trojnásobně, tzn. na 15 000. Z počtu zhruba 22 000 Židů žijících v Sudetech se jich do vnitrozemí přestěhovalo na 17 000.²¹

Na pomoc uprchlickým rodinám byla londýnským *News Chronicle* vybrána sbírka 20 000 liber. V čele výboru stál bývalý britský velvyslanec v Praze Maclay. K výboru byly přidruženy další organizace, také pracovníci československého červeného kříže a členové československé vlády, Wenzel Jaksch – předseda sudetoněmecké sociální demokracie a za židovské utečence Marie Schmolkové. Většina uprchlíků se uchýlila do Prahy, Brna, Moravské Ostravy a do Olomouce.²²

Situace vystěhování Čechů a Židů se přiosřila vstupem německé armády do Sudet. Německé úřady vyhnaly „nepohodlné občany“ na české území a odtud do Prahy či do Brna. Ostatní (Židé nebo umírnění antinacisté) byli českými pohraničníky nuceni k návratu. Zde nastal problém, neboť se už nesměli vrátit do své vlasti (byla již okupovaná Němci). Zůstali tak bezprizorní v zemi nikoho. O situaci na slovensko-maďarské hranici napsala Milena Jesenská, na popud Marie Schmolkové, článek do novin. Byl to jeden z prvních menších protestů nežidovského obyvatelstva proti útisku a strádání doby. Začátkem března 1939, zásluhou britských zastupitelských úřadů v Berlíně, bylo násilné vystěhování zastaveno. Uprchlíci ze Sudet dostali v Československu dočasný azyl. Byl to však bohužel velice krátký záblesk světla. Hitlerova armáda totiž obsadila Čechy a Moravu již 15. března.²³

Zákon ze dne 15. září 1935 o říšských občanech prakticky rozdělil obyvatelstvo do dvou skupin: na státní příslušníky a říšské občany.²⁴ K tomu se záhy vytvořila další kategorie, obyvatelstvo Protektorátu. Tato kategorie měla z uvedených tří kategorií nejnižší, podřadné postavení. Další, speciální kategorii, tvořili tzv. ochranní příslušníci. Na tuto skupinu se vztahovala jiná práva (např. zákaz sňatku s osobami, které nebyly ochrannými příslušníky).

---

²¹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 21.

²² ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 21.

²³ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 22.

²⁴ PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-193. Str. 20.

Ve dvanáctém nařízení zákona o říšských občanech byli uvedeni Židé a cikáni. Ti nemohli být za žádných okolností státními příslušníky.²⁵

Nutno vyzdvihnout velice pozitivní postoj čechoslováků k Židům, a to zejména při zrození Československé republiky, kdy za T. G. Masaryka patřilo Československo mezi přední evropské země se svodomyslým smýšlením s ukázkovou a fungující demokracií. Nebyl zde prostor pro antisemitismus ani pro jiné formy rasismu. Tyto zhoubné ideologie se začaly vtírat do myšlení lidí až s nastupujícím nacismem. Na začátku jim byl kladen odpor například v nově vzniklé *Československé lize proti antisemitismu*, v jejímž čele stály významné politické osobnosti. Ale později lidé chtěli nechtěli tomuto stále více se rozpínajícímu tlaku podléhali, až do již zmíněného neradostného podepsání *Mnichovské dohody*, kde už nebyl prostor pro žádné naděje.

Nastal konec upínání se k prvorepublikovým svobodným a rovnostářským myšlenkám a ke způsobu někdejšího života. Ten se rázem změnil. Z tohoto důvodu vzrostl v tu dobu počet sebevražd a přestoupení na křesťanskou víru. Na popularitě získalo sionistické hnutí. Záblesk naděje viděli v emigraci do Palestiny. K té docházelo jak legální, tak často ilegální cestou. Ilegální emigrace byla organizovaná *Betarev* (B'rit Josef Trumpeldor), hnutím mládeže revizionistické strany. Známy je příklad lodi *Patria* s více než 200 cestujícími (většinou z Československa), která se roku 1940 u haifského přístavu potopila.²⁶

Československá vláda také postupem doby podlehla nátlaku Hitlera a přestala s umírněným postojem k židovskému obyvatelstvu. Ne však s valnou chutí, protože si dobře uvědomovala vzrůstající odliv židovského kapitálu a vzrůstající potíže s vývozem zboží do zahraničí. Svým mírným postojem k Židům chtěla zabránit této zhoršující se situaci. Hitlerův diktát byl však neúprosný.

Podíváme-li se na český lid, jeho zášť se projevovala nejvíc k německy mluvícím Židům. V Čechách se vždy posuzovala národnost spíše podle jazyka, než podle krve.

Na podporu emigrace byla podepsána mezi česko-slovenským ministerstvem financí a *Jewish Agency for Palestine* dohoda o transferu, jenž umožňovala emigraci 2500 československých Židů a také převod 500 000 liber přes Bank of England do britského mandátního území v Palestině. Peníze měly být striktně použity k trvalému pobytu v Palestině

---

²⁵ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 22.

²⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 24.

u určených emigrantů. Iniciátorem této zdárné akce byl sionistický pracovník dr. Leo Herrmann. Byly takto vypraveny 3 skupiny: v březnu 1939, v říjnu 1939 a v lednu 1940.²⁷

Na ochranu vzrůstu německého obyvatelstva v zemi vydal 27. ledna 1939 československý parlament dvě nařízení, namířené proti Židům: o přezkoumání státní příslušnosti u osob, které ji získaly po roce 1918 a o vyhoštění některých cizinců. Parlament se tímto chtěl také vypořádat s uprchlíky z Německa a z Rakouska, kteří zároveň s přílivem lidí ze Sudet představovali akutní národnostní problém.²⁸

Vláda učinila vstřícný krok a navrhla představitelům židovských občanů, ať si sami navrhnou možné řešení židovské otázky. To byl velice neobvyklý a odvážný krok, uvážíme-li bezpráví vůči Židům, jež panovalo v okolních zemích. Navzdory návrhům na přeškolení Židů a postupnou emigraci těch, kdo si přejí odejít ze země, začaly v různých sférách probíhat čistky, tzn. propouštění židovských zaměstnanců. Mnoho Židů si bohužel stále neuvědomovalo vážnost situace, doufali v její postupné zlepšení a snažili se najít *modus vivendi* pro tuto „přechodnou dobu“, jak se mylně domnívali.²⁹

Vztahy mezi lidmi v Protektorátu byly vypjaté obecně. O to více mezi nežidovským a židovským obyvatelstvem. Na podporu Židů se vyjádřil kardinál Karel Kašpar a Národnímu výboru, který se chtěl uchýlit ke krajním protizidovským opatřením, pohrozil vydáním pastýřského listu. Tím předešel jejich vydání.³⁰ Represe však pokračovaly, byť v menším měřítku. Nic není černobílé, a tak i zde můžeme konstatovat, že čeští obyvatelé cítili jistý druh solidarity k Židovským obyvatelům, pojila je dohromady především jejich nenávisť k nepříteli; proti německému útlaku. Pomoc českého obyvatelstva se nikdy nestala lépe organizovanou (jako tomu bylo například v Polsku u organizace Żegota či ve Francii). K vytvoření nějaké větší spolupráce mezi lidem navíc nedošlo kvůli udavačství, které mezi lidmi stále panovalo.

Židovský majetek byl arizován, dokonce existovalo označení *treuhändry* (úřední správci židovského majetku).³¹

S příchodem Reinharda Heydricha, jako zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě začalo faktické „řešení židovské otázky“ v praxi. Začalo se jednak s deportacemi

---

²⁷ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 25.

²⁸ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 26.

²⁹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 27.

³⁰ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 27.

³¹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 28.

(od roku 1941) a v neméně závažné formě také se zastrašováním českého obyvatelstva. Prokazatelnou pomocí Židům by riskovali svou vlastní deportaci i s celou rodinou. Není proto divu, že mezi obyvateli převládl strach z jakékoliv pomoci.³²

Reakcí na stále se zvyšující útlak českého obyvatelstva byl atentát na Heydricha, jenž se udál 27. 5. 1942. Až po atentátu poznal český lid pravý význam slova teror, jenž byl na lidu páchan v podobě poprav, hromadného zatýkání a výslechů. Tím se na jistou dobu ochromilo domácí hnutí odporu, které od počátku protektorátu začalo fungovat sice nenápadně, ale zato jistě.

Exilová vláda v Londýně se pokoušela ze zámoří ulehčit nejednoduchou situaci obyvatel, kteří se najednou ocitli v nesvobodném státě. Nabádali obyvatele, aby se neotáčeli k Židům zády, ale naopak jim byli v oněch hrozných dnech oporou. Pomoc zvenčí přicházela i v podobě balíčků do Terezína, kam jich každý měsíc dorazilo na 3 tisíce.³³

2.3 Situace těsně po Okupaci

Po okupaci Československa německými vojsky 15. března 1939 se rázem změnila situace v zemi. Gestapo zatýkalo nejprve německé emigranty, dále politiky předchozího režimu, známé politické osobnosti a v neposlední řadě i Židy. Zatýkácké akce byla nazvána *Aktion Gitter* (akce mříže).³⁴

Mezi zatčenými byly i Marie Schmolková a Hanna Seinerová. Většina z prvních zatčených byla následně propuštěna, vyjma německých Židů, kteří byli poslání do koncentračních táborů. Cesty osudu zavedly Marii Schmolkovou do Londýna, kde roku 1940 zemřela. Hanna Steinerová nakonec zahynula v Osvětimi.³⁵

Situace pro židovskou náboženskou obec se také záhy změnila. Po celém území Čech a Moravy existoval nespočet židovských spolků a organizací, které byly postupně po obsazování rušeny a likvidovány. Majetek těchto spolků přešel na *Vystěhovaleký fond*, o němž bude pojednáno v následující kapitole.³⁶

---

³² ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 29.

³³ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 30.

³⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 32.

³⁵ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 32.

³⁶ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 160.

Asi největším zásahem do života židovské náboženské obce bylo zřízení *Zentralstelle*, která přešla záhy do kompetence velitele bezpečnostní policie. Rovněž došlo k sloučení všech židovských obcí v jednu organizační jednotku a sjednocení frakcí židovského vedení.³⁷

Řešení židovské otázky v Protektorátu souviselo s řešením „české otázky“ a s okupačními plány. Realizací těchto plánů se mělo postupně uskutečnit Hitlerovo „proroctví“. Hitler měl v plánu začlenit území Protektorátu k Velkoněmecké Říši, české obyvatelstvo germanizovat nebo ho někam přesunout a prostor zaplnit obyvatelstvem německým.³⁸

Totéž navrhl i K. H. Frank v roce 1940, v souvislosti se způsobem řešení českého problému a o budoucím uspořádání českomoravského prostoru. Nabízel dvě možnosti, jak české obyvatelstvo a zemi germanizovat. První návrh navrhoval vysídlení českého obyvatelstva za území Říše. Tato varianta byla již od začátku považována spíše za druhotnou, zejména kvůli potřebnému prostoru, kam by bylo možné umístit 7,2 miliónu lidí. Další z důvodů proti tomuto návrhu byl fakt, že Říše potřebovala pracovní sílu Čechů.

Tím pádem se přistoupilo k druhému návrhu, a to k postupné germanizaci. Germanizace vyžadovala změnu národnosti rasově vhodných Čechů a vysídlení rasově neodpovídajících Čechů.³⁹

2.4 Hitlerův nástup do Prahy

Hitler sám přijel do Prahy 16. 3. 1939 a usídlil se na Hradčanech. Podepsáním dekretu včlenil České země do své říše pod označením *Říšský protektorát Čechy a Morava*. Převzal obranu protektorátu a zahraniční politiku. Většina funkcí byla zachována, ale bez valné váhy. Prezident Hácha měl i nadále svůj prezidentský úřad, bohužel však bez možností jakéhokoliv rozhodování. Podléhal říšskému protektorovi Konstantinu von Neurathovi. Státním tajemníkem se stal K. H. Frank, bývalý vůdce sudetoněmecké strany. I ostatní klíčové funkce od té doby zastávali říšští úředníci.⁴⁰

Beranova vláda sice nebyla ihned rozpuštěna, neměla však žádnou svrchovanost a nezávislost. Parlament byl nahrazen padesáti členy Národního souručenství, které jmenoval

---

³⁷ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 160.

³⁸ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 31.

³⁹ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 32.

⁴⁰ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 32.

prezident. Hácha rekonstruoval svůj kabinet až 27. dubna, jmenoval generála Aloise Eliáše ministerským předsedou. Eliáš měl udržovat spojení s československou vládou v exilu a měl hrát důležitou roli v českém odboji. Jeho hlavním dlouhodobým úkolem bylo zamezit ztrátám na životech obyvatel Protektorátu a snažit se o jejich přežití.⁴¹

Tak jako proběhla v Německu, Rakousku a v Sudetech *Kristallnacht*, tak i na území Protektorátu začalo ničení a pálení synagog. Tento smutný osud postihl již v roce 1939 synagogu ve Vsetíně, v Jihlavě, na Dobříši a jinde. Synagogy v Brně, Olomouci a v Uherském Brodě podlehly fašistickému běsnění, kvůli němuž padly popelem. Fašisté chtěli vytvořit českou obdobu gestapa, tzv. čestapo. To se jim však nepovedlo. Dožadovali se tak alespoň zpřísnění norimberských zákonů. Židovští obyvatelé tak čelili hned dvojímu nátlaku a nebezpečí: jednomu pocházejících od nacistů a druhému od českých fašistů. Fašisté proti Židům v květnu zorganizovali protižidovský pochod v ulicích Prahy, nesestkali se však s podporou ostatních obyvatel.⁴²

2.5 Postoj a úloha židovské náboženské obce během okupace

Těsně před okupací bylo v Čechách a na Moravě hlášeno 136 židovských náboženských obcí.⁴³ Nejvyšší rada, sídlící v Praze, představovala největší autoritu. Dle údajů židovské náboženské obce z 1. října 1939 bylo na území Čech a Moravy 90 147 Židů, a z toho 80 319 hlásících se k židovskému náboženství.⁴⁴

Německá okupace drasticky zahýbala nejenom počtem náboženských obcí, ale také jejich postavením. To nyní spadalo do kompetence *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, jež byla přímo podřízena *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA) v Berlíně.⁴⁵

V dubnu 1939 se sloučilo sedm židovských obcí z různých částí Prahy a jejich činnost se tak centralizovala. Dr. Emil Kafka a dr. František Weidmann byli zprvu ve vedení židovské náboženské obce jako představitelé asimilačního „Česko-židovského hnutí“. Jako místopředseda byl zvolen Jakub Edelstein, ředitel Palestinské kanceláře v Praze. Další

---

⁴¹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 32.

⁴² ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 33.

⁴³ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 160, taktéž KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-67-6. Str. 12.

⁴⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 47.

⁴⁵ RSHA, tj. *Hlavní říšský bezpečnostní úřad*, zastřešující všechny nevojenské prvky bezpečnosti nacistického Německa.

sionistický představitel židovské náboženské obce byl Otto Zucker. Okupace měla za následek sloučení jednotlivých frakcí židovských hnutí, které se společnými silami pokusily zachránit se to, co se ještě zachránit dalo.⁴⁶

Předseda židovské náboženské obce svolal do Prahy poradu zástupců všech obcí z Čech a Moravy k projednání otázky emigrace, která byla ještě v té době možná a navíc byla doporučována německými úřady.

Vedoucí osoby náboženské obce, jako Marie Schmolková, Hanna Steinerová, Jakub Edelstein, dr. František Friedmann a dr. Emil Kafka obdrželi oficiální povolení odjet do zahraničí, kde se pokusili navázat spolupráci a získat finanční prostředky na emigraci od ostatních židovských organizací, především pak od JDC (*American Jewish Joint Distribution Committee*). Podařilo se jim tak vybrat částku 1 062 199 dolarů. JDC se na pomoci židovským obcím podílel vysokou měrou během celé doby trvání války.⁴⁷

V souvislosti s emigrací zorganizovalo vzdělávací oddělení židovské náboženské obce přeškolení dle pracovních potřeb cílových zemí, kam emigrace směřovaly. Tyto kurzy byly pravidelně organizovány až do doby, kdy byly zrušeny *Zentralstelle*. O možnosti přeškolovacích kurzů pravidelně informovalo periodikum *Jüdisches Nachrichtenblatt* (psáno částečně německy a částečně česky). Přeškolení se týkalo praktických dovedností, například ve sklářství, zámečnictví⁴⁸, a zejména pak prací v zemědělství (zelinářství, zahradnictví, chov slepic, atd.).⁴⁹

Funkce židovské náboženské obce (ŽNO) byly v Praze rozděleny do tří oblastí: sociální, služby pro *Zentralstelle* a likvidace židovského majetku. Její činnost byla tedy vymezena na vybírání poplatků a daní uložených Židům, pomoc potřebným Židům, shromažďování statistických dat, emigrace, plnění německých nařízení týkajících se nucené práce a podpora deportovaným.⁵⁰

---

⁴⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 49.

⁴⁷ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 49.

⁴⁸ *Jüdisches Nachrichtenblatt*, 1939, č. 3, str. 8. Toto periodikum vydávala židovská náboženská obec společně se sionistickou organizací. Židovské listy fungovaly jako mluvčí obou organizací a sloužily jako prostředník mezi židovským společenstvím a jeho organizacemi. Hlavním úkolem tohoto periodika bylo řešit úkoly židovského vystěhovalectví.

⁴⁹ *Jüdisches Nachrichtenblatt*, 1939, č. 4, str. 8.

⁵⁰ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 53.

Židovská náboženská obec nabádala členy k emigraci. Tak se tomu dočteme v již zmíněném periodiku *Jüdisches Nachrichtenblatt*.⁵¹ V roce 1939 emigrovalo z Československa celkem 19 016 Židů. Emigrace organizovaná židovskou náboženskou obcí byla násilně zastavena v září 1941⁵².

Podle hlášení židovské náboženské obce bylo v polovině roku 1940 v Protektorátě registrováno 103 389 Židů. Po 31. březnu 1941 bylo navíc hlášeno 12 680 Židů „nemojžišského vyznání“, z nichž se 5611 osob k žádnému náboženství nehlásilo.⁵³

Na konci srpna byla zřízena *Zentralmatrik*, což byla zvláštní matrika, kde se uchovávaly záznamy o narozeních, sňatcích a úmrtích ve všech židovských náboženských obcích v Protektorátu.⁵⁴

Vybavení z vyklizených židovských bytů pak bylo skladováno buď v bývalých synagogách nebo v židovských organizačních sálech. Synagogy byly často využívány jako skladiště, přičemž svou úlohu přestaly plnit už roku 1941, kdy Němci Židům zakázali konat veřejné bohoslužby.⁵⁵

Měsíc po jednání ve Wannsee, kde byly poprvé zveřejněny plány „konečného řešení“, tj. 19. 2. 1942 svolal Eichman představitele pražské židovské náboženské obce a informoval je o nastávajících deportacích z Říše na východ nebo do Terezína.⁵⁶ Důsledkem bylo mimojiné i zrušení venkovských náboženských obcí a 27. 3. 1942 následovaly deportace Židů z venkova.

ŽNO byly ponechány v kompetenci vnitřní záležitosti stejně tak, jak tomu bylo před okupací. Kultovní činnost, hospodaření obce, dále sociální a lékařskou péči si tak zajišťovala sama.

---

⁵¹ „Každý Žid, který má možnost se vystěhovat, ať tak učiní a spojí se s vystěhovaleckým oddělením ŽNO.“ *Jüdische Nachrichtenblatt*, 1939, č. 1, str. 1.

⁵² ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 54.

⁵³ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 55.

⁵⁴ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 162.

⁵⁵ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 56.

⁵⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 57.

2.6 Postoj katolické církve

Během druhé světové války (i před a po ní) zastávala katolická církev různé postoje, které si občas protiřečily. A z dnešního pohledu, a to jak zvenčí, tak zevnitř katolické církve, na toto období není ani jedna strana pyšná a je to jedna z mnoha kapitol, které jsou více či méně tabuizované. Stejně jako lidé, ani církve se nerada přiznává ke svým chybám a poklesnutím.

Aktuálním problémem v Evropě byly pobíhající nepokoje v Rusku a ve Španělsku: pronásledování křesťanů v sovětském Rusku za Stalina a ve Španělsku probíhala občanská válka (1936–1939). Papež Pius XI. na vzniklou situaci reagoval v encyklice *Divini redemptoris*, ve které vystoupil proti komunismu a zároveň proti ateismu, který je s komunistickou ideologií úzce spojen. Encyklika byla oslavována s tím, že se papež správně postavil jako ochránce utlačovaných a zastánce západní kultury. Papežovo vystoupení mělo ohlas i u českého katolicismu.⁵⁷

Charakteristickým identifikačním znakem silících antiliberálních tendencí v českých intelektuálních kruzích bylo vedle útoků na demokracii i šíření projevů antijudaismu, s nacionální motivací. Např. časopis *Obnova* v lednu 1938 otiskl, že „nežidovští národové pociťují Židy jako cizí těleso ve svém organismu a jako každý cizí organismus se chce zbavit cizího tělesa jako něčeho nesprávného“.⁵⁸ V katolických kruzích se často diskutovalo o nežádoucím vlivu Židů ve všech sférách veřejného života a hlavně o dopadech jejich vlivu v ekonomicko-sociální doméně. Podobné antidemokratické a antižidovské vlny stouply v pomnichovské době, tj. za existence druhé republiky.

Druhá encyklika *Mit brennender* (S palčivou starostí), která byla vydána den po té první (*Divini redemptoris*), se stala neméně důležitou. Myšlenky v ní obsažené byly brány jako protipól rostoucímu antikolickému vlivu v Německu a v Československu sloužila hlavně k zintenzivnění protihenleinovské propagandy katolických stran.⁵⁹

Tento dokument lze považovat za nejznámější papežský dokument vyjadřující odpor k Hitlerovi a jeho režimu. Podnět k sepsání této encykliky vzešel od německých biskupů, při jejich shromáždění ve Fuldě, v srpnu 1936. Zásadně odmítli Hitlerovo zbožšťování rasy, národa a monopolní ovládnutí společnosti. Z teologického hlediska pro ně byla nepřijatelná

---

⁵⁷ ŠEBEK, Jaroslav. *Mezi křížem a národem: politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-732-5085-3. Str. 283.

⁵⁸ ŠEBEK, Jaroslav, ref. 57, str. 284.

⁵⁹ ŠEBEK, Jaroslav, ref. 57, str. 284.

teze o existenci jediné ušlechtilé rasy (jež dle nacistických ideologů představovala hlavního nositele kultury). V encyklice byl tedy nacistický režim nekompromisně odsouzen jak po stránce politické, tak ideologické. Silné ekumenické poslání našlo ohlas i mezi nekatolíky, zejména u protestantů našla encyklika zalíbení a pochopení.⁶⁰

Encyklika dala podnět k navázání mezikonfesní spolupráce německých křesťanů. Vzniklo tak například bratrstvo *Una sancta*.⁶¹

Encyklika byla vydávána v Sudetech a do Říše se dostávala různými způsoby. Encyklika také napomohla ke zlepšení česko-německých vztahů v rámci katolické církve. Kontaktní osoba z české strany byl Josef Řezníček (popravený v době stanného práva po atentátu na Heydricha). Snažil se o navázání spolupráce zejména prostřednictvím styků s členy Reichsbundu.⁶² Reichsbund udržoval styky s představiteli říšskoněmeckých spolků, které už v té době trpěly represemi nacistických úřadů.

V květnu 1938 přešla většina katolických mládežnických svazů do organizace *Sudetendeutsche Voksjugend*, jenž byla přímou organizační součástí Henleinovy strany. Tendence ke spojení katolických sil našla podporu i v tradičních katolických spolcích, které do té doby prosazovaly samostatnost. V Brně se řečníci stále pokoušeli zdůraznit, že všechny kroky ke sjednocení jsou podnikány z důvodu znovuoobrození křesťanského života a posílení duchovních hodnot v rodině, nikoliv k národnímu sjednocení Němců. I když v malé míře byl tento důvod také jedním z důvodů sjednocení. Nechtěli však, aby se tomuto kroku přikládal větší význam, než ve skutečnosti měl.⁶³

Uzavřením mnichovské dohody nastal konec jakýmkoliv pokusům o česko-německé soužití. Důsledky této dohody se promítly i do života katolické komunity. Prvotní krátké nadšení z připojení pohraničního území k Německu následovalo rychlé vystřízlivění, neboť netrvalo dlouho a nacisté začali s persekucí příslušníků katolické církve. Represe v pohraničí byly o to horší, že se na připojená pohraniční území nevztahoval konkordát (z července 1933) mezi Německem a Vatikánem. Mnoho kněží bylo internováno gestapem, zatčeno (zhruba 110) a posláno do koncentračních táborů (odhadovaný počet je 58). Jako příklad lze uvést osud Karla Hilgenreinera, jenž byl roku 1944 internován nacisty v klášteře v Zásmukách.⁶⁴

---

⁶⁰ ŠEBEK, Jaroslav, ref. 57, str. 284.

⁶¹ Založené Maxem Josefem Metzgerem, který byl později nacisty popraven.

⁶² ŠEBEK, Jaroslav, ref. 57, str. 285.

⁶³ ŠEBEK, Jaroslav, ref. 57, str. 287.

⁶⁴ ŠEBEK, Jaroslav, ref. 57, str. 299.

Nacisté zakázali kněžím kázat, vyvlastňovali jejich majetek a obecně veškerý majetek církve, rozpouštěli církevní spolky a omezovali náboženskou výuku ve školách. Mnoho kněží těmto nařízením vzdorovalo a pak za to bohužel tvrdě platili, často daní nejvyšší, totiž svým životem.

Katoličtí kněží neměli v době války zrovna jednoduchou úlohu – bez ustání kázat lidem slovo Boží, vzbouzet v nich naději konce jejich momentálního utrpení a příkoří, morálně je povzbuzovat a přitom všem zažívat potupné zacházení a hanu ze strany nacistů. V zájmu zachování lidských životů byli nuceni porušovat některá přikázání, například lhaním. Z dnešního pohledu je velice nesnadné odhadnout, pod jakým tlakem byli, ale je jisté, že na ně byl vyvíjen tlak obrovský. Někteří kněží tomuto tlaku podlehli a kolaborovali s nacisty. Jiní kolaborovali v rámci získání výhod a „aby nevybočovali“ a zbytečně na sebe nepoukazovali. V tajnosti pak pomáhali potřebným v jakékoliv formě, např. přechováváním uprchlíků na farách, křtěním Židů či využívali svých kontaktů k přesunu uprchlíků do bezpečnějších míst.

I přesto, že jejich možnosti činností, hlavně tedy těch ilegálních, byli velice omezené, měli i tak daleko větší pole působení, než „normální lid“. Záleželo jen na nich, jak jsou schopní a hlavně odvážní pouštět se do kroků nápomoci svým bližním při vědomí, že každý krok může být krokem posledním. Víra jim byla v té době největší oporou. Svědectví o věrnosti víře v době nacistické totality, vydávané společně českými i německými katolíky a členy dalších církví, se stalo začátkem obnovování česko-německých vztahů v náboženské sféře již v době existence „železné opony“. Dnes existuje jak v Čechách, tak v Německu mnoho spolků a organizací se snahou na obnovení německo-českých vztahů a narovnání kdysi pokřivených vztahů.

3 PROTIŽIDOVSKÁ OPATŘENÍ

Od 21. června 1939 se začala v Protektorátu zavádět protižidovská opatření. Dekretem byli Židé například vyloučeni z veškerého hospodářského života a museli nahlásit veškerý svůj majetek. Tento dekret byl tedy již definován dle norimberských zákonů přijatých 15. září. 1935. Židé se tím dostali pod přímou pravomoc nacistů. Přechodná a vratká nezávislost byla ta tam, zvýšilo se poněmčování a zabírání židovského majetku, nyní rovnou do německých rukou.⁶⁵

3.1 Vyvlastnění židovského majetku

Jako zvláštní odměnu za vyvlastnění majetku bylo Židům přislíbeno emigrační vízum. O to se starala takzvaná *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, kterou založil Adolf Eichman 20. srpna. 1938 ve Vídni a 21. července. 1939 v Praze. Ústředna měla v kompetenci veškeré záležitosti týkající se Židů a jejím hlavním cílem bylo zprvu vystěhování Židů. Po vytvoření plánu „konečného řešení židovské otázky“ byla česká ústředna pod novým jménem *Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě* (německy *Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren*) pověřena k naplňování tohoto plánu. Vedoucím *Zentralstelle* byl až do konce války SS-Hauptsturmführer Hans Günther.⁶⁶

Centrála de facto přinutila vídeňskou i pražskou židovskou obec ke spolupráci a následně je pověřovala plněním nacistických nařízení. Pod českou ústřednu spadal také *Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu* (podobně jako ve Vídni), který spravoval majetek Ústředny a později také prováděl likvidaci majetku deportovaných Židů. Z prostředků fondů byla také financována realizace šoa, část zabaveného majetku také posloužila nacistickým pohlavárům k sebeobohacení.⁶⁷

V každém okrese pak byl zřízen tzv. *Landrát*, kde vedoucí německých administrativních složek a gestapo převzali kontrolu nad českými úřady. U nich museli Židé hlásit svůj majetek a druh podnikání. Správci *Landrátů* rozhodovali o poříjštění či zrušení podniku. Měli tedy hlavní podíl na likvidaci židovského obyvatelstva v okrese.⁶⁸

---

⁶⁵ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 34.

⁶⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 35.

⁶⁷ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 34.

⁶⁸ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 35.

Židovský majetek od 21. června 1939 podléhal arizaci, dle výnosu říšského protektora von Neuratha. Židé byli zbaveni veškerého movitého majetku, ale i veškerých cenností, jako zlata, šperků, akcií, obligací atd. Celková hodnota vyvlastněného židovského majetku na území Protektorátu se odhaduje nejméně na půl miliardy dolarů.⁶⁹

3.2 Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze

Založena 24. července 1939 v Praze na odpovídající pokyn Gruppenführera Reinharda Heydricha. Výnos o vytvoření *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* podepsal říšský protektor Konstantin von Neurath. Vytvořila se podobná ústředna té, co již působila ve Vídni.

Židovská otázka spadala do pravomocí protektorátní vlády a na ní záviselo, jaké stanovisko k Židům zaujme. Hitler z toho nechtěl udělat záležitost Říše, chtěl, aby se židovská otázka řešila jen na území Protektorátu a zbytečně tak nezatěžovala Říši.⁷⁰

Hitler v té době řešil jednak židovskou otázku na území Německa a v připojeném Rakousku, jednak spekuloval s tím, že na území Protektorátu využije „židovské otázky“ k rychlejšímu připoutání části politických a hospodářských kruhů protektorátní společnosti k osudu Říše. Chtěl využít jejich kolaboraci a jejich účast na protižidovské perzekuci.

O to víc se protektorátní vláda snažila o rychlé zavádění protižidovských zákonů a soustředila se i na arizační aktivity některých českých hospodářských uskupení. Prostřednictvím von Neurathova nařízení o židovském majetku z 21. června 1939 byly na území Protektorátu zavedeny norimberské zákony.⁷¹

Na území Říše byl úkolem židovského vystěhovalectví pověřen šéf bezpečnosti, Reinhard Heydrich. Rozumělo se tedy, že i v Protektorátu je žádoucí, aby tato kompetence spadala pod říšského protektora von Neuratha. Ten převedl kompetence na Walthera Stahleckera, jenž sehrál velice důležitou roli při ustanovení pražské ústředny. Zřízením Ústředny byl pověřen Adolf Eichmann, který vedl příslušný odbor RSHA.. V Praze využil zkušenosti s fungováním ústředny ve Vídni.⁷²

---

⁶⁹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 38.

⁷⁰ MILOTOVÁ, Jaroslava. Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. In: Miroslav KÁRNÝ a Margita KÁRNÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha: Academia, 1999, s. 10-29. ISBN 80-200-0615-X. Str. 10.

⁷¹ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 11.

⁷² MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 12.

Kompetence ústředny byla shrnuta do následovných bodů: ⁷³

- vytváření vystěhovaleckých možností,
- zajišťování devizových prostředků pro účely vystěhování,
- spolupráce s cestovními a lodními společnostmi kvůli technickému zajištění vycestování,
- dozor nad židovskými a ostatními organizacemi,
- podílet se na zřizování přeškolovacích středisek (v nichž by se zájemci o vystěhovalectví připravovali na své nové profese v zemích, kam vycestují),
- mít dohled nad přeškolovacími středisky,
- zajišťovat stálý styk se všemi německými úřady a institucemi protektorátní vlády, čímž se měly vytvořit podmínky pro „jednotné a urychlené vystavování všech potřebných dokladů“.

Židé, kteří se chtěli v budoucnu vystěhovat, tak mohli učinit jen a pouze prostřednictvím Ústředny. Tento výnos platil nejprve pro Prahu a okolí, a poté přešla jeho platnost na zbytek země. *Ústředna pro židovské vystěhovalectví* měla ve své kompetenci veškeré činnosti náboženské obce.

Financování ústředny bylo zprvu hrazeno z pokladny protektorátní správy. Naproti tomu byly ústředny ve Vídni a Berlíně finančně soběstačné, neboť finance získávaly od židovských organizací v devizách a byly osvobozeny od povinnosti odvodů Říšské bance. Stejný postup měl být uplatňován i v Protektorátu. Stahlecker byl toho názoru, že „nejde pouze o státní zájem, ale také o zájem celého židovstva a že „po způsobu vídeňském dají se získat příspěvky od náboženských obcí židovských.“ Okupační správa tedy přenesla financování činnosti Ústředny a celého vystěhovalectví na Židy žijící v Protektorátu a částečně také na protektorátní úřady.⁷⁴

K rychlé činnosti Ústředny bylo potřeba prostor. K tomuto účelu posloužila budova bývalého holandského vyslanectví v Praze Střešovicích, Dělostřelecké ulici č. 11. Na tomto místě začala oficiálně fungovat od 28. července 1939.⁷⁵

Obavy z vystěhovalecké vlny z Čech a Moravy neměly jen nacistické úřady v Berlíně, ale i němečtí Židé, pro něž byla emigrace jedinou spásou před jistou smrtí v Říši. Pro židovské vystěhovalectví přicházel v úvahu i bezpočet míšenců. Zda se někdo z míšenců vystěhoval, o tom neměla Ústředna informace.

---

⁷³ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 14.

⁷⁴ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 16.

⁷⁵ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 16.

Ústředna neměla ani přesné informace o počtu rakouských Židů na území Čech a Moravy. Dle zástupců Ústředny šlo o 3784 osob, dle protektorátních úředníků se jen během roku 1938 přestěhovalo z Ostmarky na 5-7 tisíc Židů. Informace o počtu jsou tedy nejasné. Tyto statistické rozpory byly také vysvětlovány jako jeden z nedostatků Ústředny. Další nedostatek byl ten, že byla určena pouze pro židovské vystěhovalce, kteří se dobrovolně přihlásí, že se chtějí vystěhovat. Ještě vážnější nedostatek bylo udělování vstupního víza, jelikož Ústředna neměla oprávnění k udělování víz. Starosti s vízem byly ponechány na vystěhovalci samotném.⁷⁶

Podle vídeňského vzoru se i pražská ústředna rozhodla židovské vystěhovalectví vynucovat s tím, že je jinak hodlá předávat do koncentračních táborů, jak to nařídil Eichman.⁷⁷ Okupační správa mohla bez součinnosti s protektorátními úřady Židy, kteří odmítli emigrovat, předávat do koncentračních táborů na území Německa prostřednictvím příslušných referátů místních služeben gestapa.⁷⁸

Za vystěhování se platilo, a to Ústředně samotné. Movitější Židé asi polovinou svého majetku a nemovití cca 50-100 Kč. Ústředna zároveň vybírala poplatky za vystavení cestovního pasu a ostatních potřebných dokladů. Ústředna se především soustředila na centralizaci agend, aby se zamezilo jakékoliv opomenutí nebo úmyslnému obejití nějaké okolnosti důležité při vystěhování, a k dosažení kontroly nad židovským vystěhovalectvím.⁷⁹

27. ledna 1939 poskytla britská vláda půjčku ve výši 8 miliónů a dar ve výši 4 miliónů liber šterlinků na emigraci českých Židů s podmínkou, že peníze budou využity na poskytnutí devíz uprchlíkům z Československa. Podmínka také konkretizovala, že účet musí být veden u anglické banky na zvláštním účtu a disponovat s ním bude možné jen na základě žádosti československého *Ústavu pro péči o uprchlíky* a britského úředníka. Tato tzv. *Stopfordova nadace* kryla vystěhovalecké náklady, což pomohlo zhruba 12 tisícům emigrantům (především do Anglie, USA a Palestiny) prostřednictvím *Ústavu pro péči o uprchlíky*.⁸⁰

11. září 1940 byl název změněn na *Ústav pro péči pro přestěhovalce*, z čehož je možné rozpoznat i změnu funkce. Okupační správa se v souvislosti s vystěhovalectvím především snažila zabránit přesunu majetku emigrantů (legálních či nelegálních transferů majetku).

---

⁷⁶ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 18.

⁷⁷ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 19.

⁷⁸ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 20.

⁷⁹ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 20.

⁸⁰ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 21.

24. května 1939 dostaly banky úkol oznámit majetek židovských emigrantů a tato konta byla dále označena jako konfiskace gestapa. V prosinci téhož roku dostaly banky příkaz, že majetek všech Židů, kteří se vystěhovali v době od 1. 1. 1939 do 10. 7. 1939 (tedy ještě před vznikem ústředny), se policejně konfiskuje s účinností od 16. března 1939.⁸¹

Ze statistik vyplývá, že v období od 28. července 1939 do 30. června 1940 bylo podáno 10 319 žádostí a Ústřednou prošlo 13 093 osob. Největší počet zájemců o vízum bylo v srpnu 1939 (3504 osob s 2672 podaných žádostí).⁸²

Bohužel samotné vízum nebylo dostatečnou zárukou pro úspěšné vystěhování. Například na jaře 1940 už byla všechna tranzitní víza pro Švýcarsko neplatná z důvodu uzavření švýcarských hranic, apod. V červnu 1940 označila *Židovská náboženská obec* přepravní možnosti do zámoří za skoro vyčerpané. Náhradní formou dopravy měla být železnice na Dálný východ, odkud by vystěhovanci byli loděmi japonských společností dopraveni do cílových míst v Asii, Jižní a Severní Americe.⁸³

Zajímavé je, že jen jedna třetina vystavených pasů byla pro Židy z Protektorátu, další byly pro žadatele z Německa, z Rakouska a pro utečence ze Sudet a odjinud (z Podkarpatské Rusi a ze Slovenska). Oficiálně byl nejčastější cíl emigrace Šanghaj, Peru a Ekvádor.

Dne 5. března 1940 vydal von Neurath nařízení „O péči o Židy a židovské organizace.“ Tímto opatřením se okupační správa prostřednictvím SS a bezpečnostní policie stala jediným řešitelem židovské otázky v Čechách a na Moravě.⁸⁴

3.3 Definice norimberských zákonů

„15.září 1935 byly nacisty v Německu vydány tzv. norimberské zákony. Tyto zákony byly tvořeny Zákonem o vlajce a státním znaku, Zákonem o říšském občanství, Zákonem na ochranu německé cti a krve. Později k těmto zákonům byl přidán i Zákon o zdravém manželství.“⁸⁵

---

⁸¹ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 21.

⁸² MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 22.

⁸³ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 22.

⁸⁴ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 71, str. 24.

⁸⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-859-2433-1. Str 340.

Zákon o říšském občanství v § 2 stanovil, že „říšským občanem je jen státní příslušník německé krve nebo krve podobného charakteru“. Říšské občanství se získávalo udělením dekretu o říšském občanství.⁸⁶

V zákoně o ochraně krve bylo mimo jiné stanoveno:

- § 1: Sňatky mezi Židy a státními příslušníky německé krve nebo krve podobného charakteru jsou zakázány. Uzavřená manželství jsou neplatná, i když byla uzavřena v zahraničí.
- § 2: Mimomanželský styk mezi Židy a státními příslušníky německé krve nebo krve podobného charakteru je zakázán.
- § 3: Židé nesmějí zaměstnávat ve své domácnosti ženské státní příslušnice německé krve nebo krve podobného charakteru mladší 45 let.
- § 4: Židům je zakázáno vyvěšovat říšskou státní vlajku či užívat jejích barev.
- V následujících paragrafech pak byly uvedeny přísné tresty pro ty, kteří by překročili ustanovení nových zákonů; hrozilo jim vězení či dokonce káznice.⁸⁷

Předpisy na ochranu rasy

Dle těchto zákonů byla dále určována čistota německé krve a bylo dále definováno, s jakou krví se může mísit a s jakou ne. Německé krve byl pouze ten, kdo náležel k německé národnosti (zde se nebral ohled a státní příslušnost). Bylo uznáno, že i příslušníci příbuzné krve mohou být nositeli občanských práv v Říši. Cizí krev pak měli příslušníci národů, které pocházely z rasy, která s rasou zastoupenou v německém národě nebyla příbuzná. Do této skupiny spadali především Židé, ale například i osoby s tmavou pletí, Japonci či Číňané.⁸⁸

Židé nebyli dle německého nacionálně-socialistického učení považováni ani za národní menšinu, ani za náboženskou menšinu. Dle daných předpisů Židé tvořily společenství méněcenné krve. A to, jako takové, mělo být vymýceno. Stejně tak vše ostatní, co nebylo německé krvi příbuzné.⁸⁹

Za účelem ochrany čistoty německé krve byly následně vydávány omezující zákony (byla Židům odňata občanská práva, byli vyloučeni z hospodářského a veřejného života a byl přísně zakázán sňatek mezi příslušníkem německé krve a Židem).

---

⁸⁶ BALÍK, Stanislav a kol. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva III.* [online]. 1986. Str. 343 a 344. Dostupné z <http://klempera.tripod.com/nzakon2.htm>

⁸⁷ BALÍK, Stanislav, ref. 87.

⁸⁸ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 131.

⁸⁹ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 132.

Zákon o říšských občanech rozlišoval mezi státními občany a státními příslušníky. Říšským občanem mohl být jedině státní příslušník německé nebo příbuzné krve, který navíc svým chováním dokazoval, že chce a je odhodlán věrně sloužit německému národu a Říši. Obyvatelé Říše, kteří byli cizí krve, mohli nabýt pouze státní příslušnosti. Tím byli Židé vyloučeni z práva volit a být volen do říšského sněmu, nemohli být obecními občany a zastávat v obci čestné úřady, užívat obecního jmění atd. Byli navíc vyloučeni ze všech placených i čestných úřadů a funkcí které byly podmíněny říšským občanstvím.

Zákon o říšských občanech představoval první systematickou úpravu „řešení židovské otázky“ v Říši. Do jeho vydání byli Židé vylučováni z veřejného života na základě průkazu o árijském původu (arische Abstammung). Pro Židy se užíval výraz neárijec (nichtarische Abstammung). Po vydání říšských zákonů se na místo pojmu neárijec začal užívat pojem „žid“ (Jude).

Definice pojmu žid⁹⁰

Židem byl dle § 5 odst. 1 prvního prováděcího nařízení ten, kdo pocházel podle rasy od alespoň tří úplně židovských prarodičů.

Pojem žid je ve všech definicích chápán na rasovém základě. Kritérium náboženské příslušnosti sloužilo spíše jako pomůcka pro určení rasové příslušnosti prarodičů a pro určení židů a míšenců prvního stupně u osob se dvěma židovskými prarodiči.

Za Žida byl považován také židovský míšenec pocházející od dvou úplně židovských prarodičů, jenž byl jako státní příslušník:

- při vyhlášení zákona o říšských občanech členem židovské náboženské společnosti nebo byl do ní přijat po tomto datu,
- byl ženatý při vyhlášení zákona o říšských občanech se členem židovské náboženské společnosti nebo byl tento do ní přijat později,
- byl ženatý při vyhlášení zákona o říšských občanech členem se Židem nebo se po tomto dni se Židem oženil,
- pocházel z manželství se Židem, které bylo uzavřeno po nabytí účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti,
- pocházel z nemanželského styku se Židem a narodil se po 31. 7. 1936.

---

⁹⁰ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 133.

Zároveň ještě byli míšenci rozděleni, podle počtu židovských prarodičů, na míšence prvního stupně (se dvěma židovskými prarodiči) a míšence druhého stupně (s jedním židovským prarodičem), ke dni 26. 11. 1935.⁹¹

Skutečnost, zda byl někdo pokládán za Žida prvního nebo druhého stupně, byla především důležitá pro rozdílné právní následky, jež z rozdělení plynuly.

Při prvním prováděcím nařízení k zákonu o říšských občanech byly dále dány úpravy týkající se odnětí politických práv židům.

Zákaz manželství platil pro státní příslušníky německé nebo rodově příbuzné krve se Židy. Manželství uzavřená přes tento zákaz byla považovaná za neplatná *ex lege*. Zákaz zároveň platil pro židovské míšence (kteří byli státními příslušníky a měli pouze jednoho úplného Žida mezi svými předky) a Židy. § 6 zněl jasně: „Manželství se dále nemá uzavírat, lze-li z něho očekávat potomstvo ohrožující čistotu německé krve.“

Na území Protektorátu Čechy a Morava byla platnost norimberských zákonů zavedena již článkem druhého Hitlerova výnosu z 16. 3. 1939 (týkající se pouze příslušníků německého národa). Předpisy na ochranu německé krve a německé cti na území Protektorátu začaly platit v plné míře až od třetího prováděcího nařízení z 5. července 1941.⁹²

V Protektorátu platily tedy stejné předpisy na ochranu německé krve, jako v Říši s rozdílem, že se nevyžadovala podmínka německé státní příslušnosti u tzv. židovských míšenců prvního stupně, tedy i židovští míšenci protektorátní příslušnosti byli po splnění dalších předpokladů pokládáni za židy z hlediska norimberských rasových zákonů. Při uzavírání sňatků mezi německými státními příslušníky a příslušníky protektorátními byli protektorátní příslušníci dle předpisů o zákazu manželství posuzováni jako němečtí státní příslušníci.

Dalším rozdílem v rasových zákonech v Říši a v Protektorátu bylo to, že říšské předpisy byly zaměřeny proti Židům, a to z jednoho hlavního důvodu: na zachování rasové čistoty. Podobné ustanovení nebylo do protektorátní úpravy převzato. Protektorátní úprava omezovala pouze styky Židů a určitých míšenců s Árijci, Židů s určitými míšenci a určitých míšenců mezi sebou. Z toho vyplývá, že měla více charakter opatření protižidovského nežli rasového ve smyslu norimberských zákonů.⁹³

---

⁹¹ PĚKNÝ, Tomáš, ref. 86, str 340.

⁹² PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 176-177.

⁹³ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 136.

Nová a nová nařízení měla za následek postupnou izolaci Židů od obyvatel Protektorátu a celkové zhoršení jejich postavení. (například omezením potravinových přidělů, omezením volnosti pohybu, zákazem zaměstnávání a provozování soukromého podnikání a mnoha dalšími zákazy).⁹⁴

Podle oficiálních údajů zůstalo k 30.06. 1942 na území Protektorátu Čechy a Morava zhruba 45 336 Židů, což je méně než polovina židovského obyvatelstva žijícího na okupovaném území k datu 15.3. 1939.⁹⁵

3.4 Deportace

*Akce Nisko*⁹⁶ (kterou přežili pouze ti nejotužilejší a fyzicky zdatní) otevřela obyvatelům, zejména tedy Židům, oči a konečně si začali uvědomovat důsledky celého nacistického jednání a mašinerie, která se v několika příštích měsících rozjela na takové obrátky, jaké by si nikdo tehdy neuměl ani v nejhorsím snu představit.

Dnes nenajdeme psaný záznam o příkazu k masovému vraždění a k deportacím. Můžeme se pouze domnívat, kdo rozdával rozkazy. Příkazy tohoto typu byly šifrované a v zájmu bezpečnosti se neuchovávaly v psané formě. I přesto můžeme určit hlavní pachatele zla. O celkovém řešení židovské otázky, týkající se oblastí spadajících pod německý vliv, rozhodl Göring, který dal 31. července. 1941 příkaz Heydrichovi, ať dle toho nastolí v Protektorátu potřebné kroky.⁹⁷

Zentralstelle nařídila židovské obci připravit statistický přehled židovského obyvatelstva v Protektorátu. Kvóta byla registrovat tisíc osob denně. K 1. říjnu 1941 žilo v Protektorátu 88 105 židovských obyvatel, a to zejména v Praze, Brně a Olomouci.⁹⁸

---

⁹⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 35.

⁹⁵ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 140.

⁹⁶ Ve 2. polovině října 1939 v rámci *Akce Nisko* dorazily do Niska z Moravské Ostravy, Katovic a Vídně dva deportační transporty Židů, které představovaly vůbec první transporty evropských Židů, přičemž zahrnovaly více než 2000 Židů. Ti byli donuceni si pak v sousední vesnici Zarzecze na své vlastní náklady vybudovat tábor, nicméně nejednalo se o tábor likvidační jako tomu bylo v pozdějších nacistických koncentračních táborech. Již na podzim roku 1939 nacisté vyhodnotili tento pokus o „řešení židovské otázky“ jako nezdařilý, a na jaře 1940 byl proto tábor zrušen a vězni se mohli vrátit domů. Viz ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 36.

⁹⁷ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 39.

⁹⁸ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 40.

První transport na východ (do Lodže) opustil Prahu 16. října. 1941. Následovaly transporty z Brna, a to do Minsku a do Rigy. Od 24. listopadu. 1941 do 16. března. 1945 odjelo z Protektorátu celkem 122 vlaků s celkovým počtem 73 608 osob.⁹⁹

Po svém jmenování do funkce zastupujícího říšského protektora svolal Reinhard Heydrich 27. září 1941 na Hrad poradu „o řešení židovského problému“ v Protektorátě. Zúčastnění byli K. H. Frank, Horst Böhme, Adolf Eichmann, Gerhard Maurer, Hans Günter, Wolfgang von Wolfram a dr. Karl Freiherr von Gregory. Dali si za cíl nejprve soustředit Židy do Terezína a postupně pak snižovat jejich počet posíláním transportů na východ. Během několika týdnů tak bylo z Protektorátu bylo deportováno na 5000 Židů.¹⁰⁰

Pravé určení Terezína, jako přestupní stanice do plynových komor, bylo zprvu zamlčováno. Terezín sám o sobě hrál mezi ostatními koncentračními tábory výjimečnou roli, v mnoha směrech se od ostatních koncentračních táborů velmi odlišoval. V první řadě tím, že to nebyl klasický koncentrační tábor, ale *ghetto*. I legislativa Terezína byla co se týče právních předpisů jaksí zvláštní, neboť „právní úprava podmínek vzniku *ghetta* byla přijata až po jeho faktickém vzniku“.¹⁰¹

Vznik terezínského ghetta se oficiálně datuje ke dni 24. listopadu 1941.¹⁰²

Z prvních transportů byly vyňaty jisté kategorie, jako děti ze smíšených manželství, židovské manželky árijců, rodiny osob zaměstávaných Židovskou náboženskou obcí, atd. Není asi nutno podotýkat, že tato počáteční zvýhodnění znamenala v mnoha případech rozdělení rodin. *Zentralstelle* v Praze se starala o výběr cestujících. Esesáci následně předali náboženské obci seznam jmen (cca 1200-1300) a ta měla za úkol Židy k deportacím předvolat.¹⁰³

Již zmíněná Hana Steinerová zde pomáhala tím, že určila dobrovolníky, kteří měli pomáhat s přípravou na transporty starým a nemocným lidem.

Heydrichova akce měla tři hlavní cíle: připravit půdu pro germanizaci protektorátu, zlikvidovat ohniska českého odboje a urychlit „konečné řešení židovské otázky“.¹⁰⁴

---

⁹⁹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 42.

¹⁰⁰ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 41.

¹⁰¹ PETRŮV, Helena, ref. 24, str. 169.

¹⁰² KÁRNÝ, Miroslav, ref. 15, str. 87.

¹⁰³ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 42.

¹⁰⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 44.

Heydrichova hrůzovláda skončila atentátem dne 27. května 1942.¹⁰⁵ Bezprostředně potom však následovaly represálie v daleko horším měřítku, než kdykoliv předtím. Do Protektorátu bylo převeleno více než 45 000 příslušníků vojenských a policejních jednotek, kteří se hned dali do prohledávání bytů a hledání pachatelů atentátu. Během této akce bylo zatčeno 13 119 lidí, z toho mnoho Židů. Dokonce byl vypraven zvláštní trestní transport 1000 Židů. Nacistická odvetná akce na zastrašení okupovaného obyvatelstva neskončila ani zrušením stanného práva dne 3. července 1942.¹⁰⁶

Ještě v den atentátu byl obratem poslán do Prahy šéf Pořádkové bezpečnosti Kurt Daluge a ještě večer byl jmenován zastupujícím říšským protektorem namísto Heydricha. Okamžitě vydal příkaz ve formě trestu smrti pro každého, kdo buď pomáhá, nebo neoznámí osoby zabývající se činností nepřátelskou k Říši nebo tomu, kdo poskytuje Židovi přístřeší. Obyvatelstvo bylo stále více a více zastrašováno a odrazováno od jakékoliv pomoci Židům.¹⁰⁷

20. 8. 1942 byla *Zentralstelle* přejmenována na *Ústřední úřad pro řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě*. Za úkol měla konfiskovat židovský majetek a dohlížet na jeho rozdělení Němcům.¹⁰⁸ Židé byli navíc vystavováni novým a novým protizidovským nařízením, jež jim podstatně znesnadňovala život. Od 1. července 1943 se změnilo právní postavení protektorátních Židů a dále byli souzeni dle § 13 „říšského občanského zákona“ gestapem.¹⁰⁹ Následovalo jmenování dr. Wilhelma Fricka říšským protektorem Čech a Moravy a Karl Hermann Frank se stal faktickým vládcem protektorátu usazením do postu německého státního ministra pro Čechy a Moravu.¹¹⁰

V roce 1944 a začátkem roku 1945 byli posíláni do Terezína i Židé žijící ve smíšených manželstvích a Židé, kteří doposud tvořili výjimky, např. zaměstnanci Rady starších. Tím se vyhlazování Židů v Protektorátě více přiblížilo konci.¹¹¹

---

¹⁰⁵ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Vyd. 2. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-726-0028-1. Str 302.

¹⁰⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 44.

¹⁰⁷ Deluge byl zcela poslušný Hitlerových a Himmlerových rozkazů, čímž se dostal do sporu s K. H. Frankem, neboť tím narušoval jeho dlouhodobou politickou koncepci Protektorátu. Hitler například požadoval okamžité zastřelení 10 000 Čechů jako odplatu za atentát. Frank však zdůrazňoval Heydrichovu koncepci, Protektorát vytěžovat prací a likvidovat pouze odboj. Kompromisem pak bylo zrušení protektorátní autonomie, intenzivní vyhledávání odporu a exekuce (vč. vyhlazení Lidic a Ležáků). Srov BRANDES, Detlef, ref. 106, str 303 a 307.

¹⁰⁸ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 45.

¹⁰⁹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 44.

¹¹⁰ BRANDES, Detlef, ref. 106, str 327.

¹¹¹ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, ref. 18, str. 46.

4 ŽIDOVSKÝ ODPOR

V československých státních a národních dějinách Čechů a Slováků se často opomíjí poměrně důležitý fakt, že Židé nebyli lhostejní k útlaku, který na ně nacisté vyvíjeli. Nezaujali smířlivý postoj k nově nastolené persekuci, ale naopak kladli proti nacistům odpor a neváhali ani pozvednout zbraň a bojovat ve spojeneckých armádách či v domácím odboji. Jako příslušníci Československé republiky sebe sami vnímali jako rovnocenné občany země, jež se najednou ocitla v nesvobodě, a proto cítili vnitřní občanskou povinnost zemi chránit a bojovat za ni. Bojovali tedy za svobodu.

Některé z jejich odbojových činností jsou známější než jiné, o kterých se ani nepsalo. Jisté však je, že rezistence probíhala. Například formu odporu či ozbrojeného povstání v *ghettech*, v pracovních táborech nebo v táborech vyhlazovacích. První úspěšní utečenci z lágrů se snažili zburcovat obyvatele k nějaké protiakci. Snažili se sundat růžové brýle nevědomosti všem lidem a podávali živá svědectví o skutečných událostech, které se dějí a nacisti je ostatním zatajují.

Fungovala tedy rezistence československých Židů, ale zároveň i sionistů a také židovských mládežnických hnutí (*Hašomer Hacair*, *Hanoar Hacioni*, *Makabi Hacair* a *Bnei Akiva*). Tyto spolky působily zprvu legálně a po Mnichově dále tajně.¹¹²

Z jiných rezistenčních spolků můžeme jmenovat *Women's International Zionist Organisation*, *JDC*, *Czechoslovak Jewish Representative Committee*, *Alijat Hanoar*, *Keren Hayesod* a další pracovní skupiny, navíc pražskou židovskou náboženskou obec, jež nesla vedoucí úlohu od července 1939.

Pracovní skupiny, jakož i židovská náboženská obec (po únoru 1943 přejmenovaná na *Radu starších*), byly přinuceny podřídit se nacistickým rozkazům. V jejich řadách se však našli odvážlivci, kteří se nebáli těmto příkazům vzdorovat a ti dále vytvářeli cestu spolupráce s tajnými československými odbojovými organizacemi v Protektorátě. Jejich snahou bylo vytvořit hráz, která by zamezila deportacím a zabíjení československých obyvatel.¹¹³

---

¹¹² ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. K osudu, odboju a boju československých Židů: Židia Československa v protinacistické rezistenci v letech druhé světové vojny. In: *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav 2007, s. 27-47. ISBN 80-728-6115-8. Str. 35.

¹¹³ Mezi takové lidi patřili jmenovitě rabín Armin A. Frieder, rabín Michael Dov Weissmandel, Gisela Fleischmannová, dr. Oskar Neumann, Ondrej Steiner, Emil Kafka, Anna Rothová-Steinová, Dr. Otakar Seidl a další. Srov. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, ref. 113, str. 36.

Jako formu rezistence můžeme chápat i sebezáchranu, ilegální odchod Židů přes hranice. Za zmínku také stojí českoslovenští Židé internovaní na ostrově Mauricius nebo v italském táboře Ferramonti a dalších zajateckých táborech.

Židé taktéž ve velkém podnikali *aliju* (tj. vystěhování do Palestiny) prostřednictvím ilegálních převodových sítí, jakou byla např. *Obrana národa*. Taktéž byl nápomocný *Czech Refugee Trust Fund*, britská a francouzská pomoc utečencům z Československa. Další podobnou židovskou organizací byla *Hitachduth Yotzei Czechoslovakia*, jež byla dokonce podporována některými bývalými poslanci československého parlamentu.

V Anglii nefungovala pouze exilová vláda v čele s Edvardem Benešem, ale také nápomocné organizace, jako *Central Council of National Jews from Czechoslovakia*. Ortodoxní Židé se sjednotili pod názvem *Union of Orthodox Jews from Czechoslovakia* a vznikla *Federation of Czechoslovak Jews*. Pomoc přicházela i z ostatních zemí, např. ze Švýcarska, Skotska, ad. Jednalo se především o finanční a materiální pomoc.

Vpád německé armády do Polska znamenal pro uprchlíky konec možností užívat pro přechod česko-polské hranice. Dostupná pak zůstala jediná trasa, která směřovala na Slovensko a dále přes Maďarsko do Jugoslávie, odkud pak uprchlíci odjížděli buď na západ do Francie a Velké Británie, nebo na Střední východ. Jednotlivci i organizace (*Obrana národa*) ustavičně pracovali na nových možnostech překročení hranic. Díky jejich pilným snahám byla zbudována přestupní stanice v Budapešti, a to v budově francouzské diplomatické mise. Působil tam i bývalý úředník československého MZV, Stanislav Miňovský, jehož úkolem bylo zajišťovat od Francouzů uprchlíkům tzv. *laissez-passer*, dokument opravňující je k výjezdu do Jugoslávie.

Miloš O. Bondy dostal, za pomoci majora Goyi (důstojníka zpravodajského oddělení francouzské armády), francouzské občanství zároveň s nabídkou spolupráce s francouzskou zpravodajskou službou. Takovou nabídku nebylo možno odmítnout a tím začala Bondyho spolupráce pro tuto zpravodajskou službu, sídlící v Budapešti. Bondymu bylo přiděleno z bezpečnostních důvodů nové jméno, Michel Bonis. V Budapešti začal budovat výzvědnou síť a spojení s protektorátem. V Praze se na jeho podnět vytvořila zpravodajská buňka kolem jeho syna Miloše a Aloise Pacolda, navazující především na již fungující styky s *Obranou národa*. Do této dobře rozvinuté zpravodajské sítě ale zasáhla německá kontrašpionáž a Bondy byl zatčen. V jeho obžalobě se mimojiné uvádělo, že v době od poloviny prosince 1939 do poloviny února 1940 prošlo Budapeští více než 850 československých uprchlíků,

kteří „chtěli vstoupit do *Cizinecké legie* a převážně to byli důstojníci, piloti, mechanici a technici“. Byl označen za zvláště nebezpečného nepřítele Říše, odsouzen k trestu smrti a popraven.¹¹⁴

4.1 Alija

Jednou z možností, kterou Židé měli pro svou záchranu, bylo vykonat *aliju*. Název je odvozen z hebrejského slovesa *alaja* (על"י), což znamená stoupat vzhůru, polepšit si. *Alija* tedy znamená návrat do země zaslíbené, do *Árecu*. Zprvu tedy návrat do Palestiny a od roku 1948 do státu Izrael. Tento návrat je součástí věrouky sionismu. A až sionismus dal *alije* náležitý důraz.

Alija je něco jiného než migrace v rámci *galutu* (v cizině). K těmto migracím docházelo v historii od jakživa, buďto z důvodů ohrožení židovské komunity nebo kvůli stěhování za lepším živobytím. Před *alijou* musí předcházet příprava na ni.¹¹⁵

K první *alije* došlo v 2. polovině 19. století až do začátku první světové války. Do Palestiny uprchlo mnoho Židů převážně z Ruska, kde je sužovaly pogromy. Pátou *aliju* tvořili především němečtí Židé, prchající před nacismem, jednalo se především o Židy prchající z holokaustem zamořené Evropy v letech 1941-1947.

4.1.1 Chalucim

K úspěšnému přesídlení do Palestiny byli potřeba lidé všestranně připravení, tak zvaní *chalucim* (průkopníci, pionýři). Jejich úkolem bylo připravit zemi (z agrárního či industriálního hlediska) na další příchozí. S nadšením se ujali nesnadného úkolu, zúrodnit poušť a učinit z ní místo k životu.¹¹⁶ *Chalucim* nekonali jen fyzickou práci, ale věnovali se

---

¹¹⁴ Srov. GEBHART, Jan. Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav, 2007, s. 55-59. ISBN 80-728-6115-8.

¹¹⁵ STÁTNÍK, Dalibor. Hachšara jako předpoklad alije: cesta z moderního ghetta židovské předurčenosti k vlastní státnosti. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 357-364. ISBN 80-728-6115-8. Str 357.

¹¹⁶ O to samé se stále v Izraeli snaží, především v některých kibucech, jako je Lotan a další.

také dětem, organizovali pro ně skauting a způsobem „škola hrou“ je připravovali na jejich pozdější poslání v *Árecu*.¹¹⁷

Fenomén průkopnické práce v Palestině získal mezi československými Židy na popularitě zejména počátkem 20. let 20. století, kdy do Palestiny skutečně odjely některé skupiny aktivistů. Významnou roli zde ale sehrávala zpočátku jiná organizace, a to *Tchelet Lavan*. První konference *Hechaluc* se zde konala 28. března 1921 v Teplicích. Vrcholu členské základny dosáhl *Hechaluc* roku 1933, kdy měl 700 stoupenců. Silné pozice měl zejména na Slovensku. Od roku 1937 mělo hnutí finanční potíže, ale pokračovalo ve výcviku asi tisíce dobrovolníků, kteří usilovali o vystěhování do Palestiny. V ústředí *Hechaluc* působil Jakob Edelstein, sídlo měla organizace v Praze. Pro neúspěšné žadatele o povolení k přistěhování organizoval *Hechaluc* i nelegální imigraci, ovšem jen se střídavými úspěchy. Hnutí zaniklo po nacistické okupaci.

Před uskutečněním *aliji* také předcházela *hachšara*, připravení se na *aliju*. *Hachšara* byla prostředkem uskutečnění přesídlení. Bylo třeba projít zemědělským výcvikem, díky čemuž pak mohli dostat povolení k přistěhování – certifikát udělovaný britskou mandátní správou Palestiny.¹¹⁸

Sionismus byl zpočátku (tedy ve 20. letech) exklusivní, a až později v 30. letech se otevřel většímu počtu Židů, kteří díky tomu měli možnost úniku před nacismem. Mezi nejvíce aktivní sionistické organizace můžeme zařadit *Hašomer Hacair* (*Mladé strážce* působící na Slovensku a v Podkarpatské Rusi). Ve třicátých letech se zvýšil přírůstek vystěhovalců z židovských řad, aniž by ale patřili do jednoho ze sionistických hnutí.¹¹⁹

4.2 Ilegální přechody přes Bílé Karpaty

Jedním z míst, kde probíhalo odbojové hnutí a o kterém navíc máme dochované písemné záznamy, byl Uherský Brod. Díky geografické poloze místa se zde podnikaly ilegální přechody přes Bílé Karpaty (a to jak Židů, tak i ostatních upchlíků).

V Uherském Brodě tvořila v roce 1857 židovská populace 26 % z celkového počtu obyvatel. Před vypuknutím druhé světové války jich tam žilo už pouze 500 a během okupace

---

¹¹⁷ STÁTNÍK, Dalibor, ref. 116, str. 358.

¹¹⁸ STÁTNÍK, Dalibor, ref. 116, str. 358-359.

¹¹⁹ STÁTNÍK, Dalibor, ref. 116, str. 358-360.

sloužilo město jako středisko koncentrace a následné deportace židů z celé jihovýchodní Moravy. V lednu 1943 odtamtud byly vypraveny tři transporty do Terezína. Většina uherskobrodských Židů byla poslána do transportů. Taktéž jich hodně zemřelo v transportech do Osvětimi. Po válce se do Uherského Brodu vrátilo asi jen 30 Židů.¹²⁰

V Uherském Brodě fungovalo hned několik odbojových hnutí, například komunistická hnutí a *Obrana národa*. Židé sami byli pravděpodobně napojeni na nežidovskou odbojovou organizaci, *Velu*.¹²¹

Pro nás nejpodstatnější formou přechodů byly již zmíněné přechody přes Karpaty. Hlavními organizátory těchto převodů byli Ariel Eisen, Vítězslav Roth a Richard Mayer.¹²²

Erika Brammerová, roz. Rothová, nar. v roce 1895, vypráví o činnosti svého otce Vítězslava Rotha:¹²³

„Bohužel můj tatínek se zapojil do organizace, byl nápomocen v té organizaci tím, že napomáhal převádět mladé lidi, mladé *chalucim*. Zde příslušníci sionistického mládežnického hnutí, kteří přijížděli z Prahy, utíkali od transportů a můj tatínek našel jednoho člověka ze Strání, jmenoval se Jan Guryča a ten byl nápomocen, že ty mladé lidi bude převádět. Můj manžel (Josef Brammer), už byl tehdy také nápomocen. Ubytovali se v židovské škole, někdy museli počkat, napadlo hodně sněhu, museli tady počkat, všichni jsme se snažili, aby netrpěli hladem, každý, kdo mohl přispěl.“¹²⁴

Z jiné výpovědi, totiž Ariela Evana-Eisena víme, že převaděčskou činnost vedla organizace *Hechaluc* ze svého pražského ústředí. V Praze Židy přebrali, vlakem je dopravili do Uherského Brodu, v případě potřeby je ubytovali na pár dní a díky spolupráci se sedláky, kteří měli pole na hranicích pak utečence převáděli. Ariel Eisen a Richard Mayer se střídali, jeden byl vždy v Praze a druhý v Brodě, komunikovali prostřednictvím telegramů s tajnými kódy. Vítězslav Roth obstarával komunikaci se sedláky a jejich syny, kteří převáděli uprchlíky přes hranice. Na slovenské straně na ně pak čekal taxikář v uniformě Hlinkovy

---

¹²⁰ KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva. Cesta ke svobodě: ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17. - 18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 61-68. ISBN 80-728-6115-8. Str. 62.

¹²¹ Podle výpovědi Evrina Bergera. Viz KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, ref. 121, str.64.

¹²² KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, ref. 121, str. 64.

¹²³ Příběh je zachycen v *Příběhy moravských Židů*. Survivors of the Shoah, Visual History Foundation [videoarchiv]. Rozhovor s Erikou Brammerovou vedla Zuzana Prudilová, 28. 10. 1996.

¹²⁴ KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, ref. 121, str. 64.

gardy a odvezl je do Nového Města nad Váhom, kde měl *Hechaluc* dlouhodobě pronajatý pokoj v hotelu. Majitelům hotelu se platilo za mlčenlivost. Odtamtud uprchlíci dále pokračovali většinou do Maďarska nebo do Palestiny.¹²⁵

Sám Richard Mayer bohužel jeden z takových převodů nepřežil. Chtěl si osobně vyzkoušet bezpečnost převodů, v Bratislavě byl ale bohužel zadržen gestapem a spolu s dalšími dvěma lidmi popraven. Vítězslav Roth byl také prozrazen, musel uprchnout na Slovensko a dále do Anglie, kde vstoupil do československé armády. Jeho manželka převzala jeho úlohu v odboji a pokračovala v něm. Byla také bohužel prozrazena a následně zastřelena gestapem. Její dcera válku za pomoci příbuzných přežila.¹²⁶

Arielu Eisenovi také hrozilo zatčení gestapem, uprchl tedy na Slovensko, kde pracoval krátký čas pro *Hechaluc*. V roce 1940 odjel s transportem uprchlíků na parníku Atlantic do Palestiny. Odtamtud byl deportován Brity na ostrov Mauritius, kde měl spolu s ostatními zůstat až do konce války. Podařilo se mu však z místa uprchnout do Anglie, kde se vstoupil do československé armády. Jeho osobní výpověď pro nás dnes představuje nejdůležitější pramen pro ilegální převody přes Bílé Karpaty na Uherskobrodsku. Eisen se domnívá, že zhruba na 300 židovských uprchlíků využilo jimi vytvořenou cestu záchrany, a to v průběhu jednoho roku po okupaci. Celkový počet Židů i nežidů, kteří se tímto způsobem zachránili, není znám.¹²⁷

Jinak se o zprávách o ilegálních převodech dozvídáme jen náhodně, ze zpráv gestapa a četnických stanic o zatčení. Psané záznamy spíš o těchto akcích neexistují. Pouze přímá vyprávění pamětníků, jejich počet se ale bohužel rychle zmenšuje.

Dalším člověkem, aktivně se podílejícím na domácím odboji, byl Miloš Kocman. Jedním z lidí, kteří ovlivnili jeho pozdější postoje, byl Miloš Lederer, pocházející z židovské rodiny a pracující v komunisticky orientovaném mládežnickém tisku. Po Mnichovu oba vstoupili do proutifašistického odboje vedeného komunisty. Plnil drobné protinacistické úkoly, jako šíření *Rudého práva* a dalších ilegálních tiskovin.¹²⁸

---

¹²⁵ KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, ref. 121, str. 65.

¹²⁶ KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, ref. 121, str. 66.

¹²⁷ KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, ref. 121, str. 68.

¹²⁸ KOCMAN, Miloš. Židé v domácím odboji: s akcentem na odbojovou činnost Miloše Lederera a doc. PhDr. Josefa Fischera. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 123-128. ISBN 80-728-6115-8. Str. 123.

Lederer a jeho rodina byli dopadeni gestapem. Kocman byl také vyslýchán gestapem, ale podařilo se mu nevyzradit celou jejich ilegální síť a nacisté ani neodhalili jeho židovský původ. Kvůli odhalené ilegální spolupráci s plzeňskou odbojovou organizací, byl i nadále vězněn a roku 1944 převezen do Malé Pevnosti. Tam ku jeho překvapení také fungovala ilegální komunistická organizace. Dostali se tam k balíčkům potravin, které tajně doručovali například do židovských cel. Posléze byl i s ostatními členy ilegální sítě přesunut do Prahy, kde při náletu na Drážďany spadla jedna z bomb na věznici a podařilo se jim při vzniklém zmatku uprchnout.¹²⁹

4.3 Židé v československých vojenských jednotkách v zahraničí

Československé vojenské jednotky v zahraniční obecně byly vždy prezentovány jako symbol boje národů Československa proti fašismu a nacismu za národní a státní samostatnost. O účasti Židů v těchto jednotkách se nikdy moc nemluvilo. Jejich zastoupení však nemůžeme opomenout.¹³⁰

Ve statistikách byli vojáci uváděni zejména dle národnosti (tj. „československá“ i v případě Židů). Konfesní kritérium bylo *à priori* opomíjeno či potlačováno. Chceme-li dnes zjistit podíl Židů ve vojenských jednotkách, je nutný hlubší náhled do statistik, nejen do konfesní rubriky. Není překvapivé, že se jejich počet s postupujícími roky války zvyšoval. Zcela zřetelně tento fakt vidíme v pozemních jednotkách v Británii, kdy k červenci 1942 bylo zastoupeno pouze 21 % židovských vojáků a v prosinci následujícího se jejich počet zvýšil na téměř 32 % celku.¹³¹

Naproti tomu v letectvu bylo podstatně méně vojáků židovského vyznání. Ale statistiky nejsou moc přehledné, je z nich totiž třeba dělat průnik údajů „mateřská řeč“ a „vyznání“, což jsou důležité charakteristiky pro určení počtu židovského zastoupení v armádě. Navíc se v mnoha případech stávalo, že při přerážení z pozemního vojska k letectvu, nebylo židovské vyznání zaznamenáno.¹³²

---

¹²⁹ KOCMAN, Miloš, ref. 129, str. 123-128.

¹³⁰ MARŠÁLEK, Zdenko. Židé v československých vojenských jednotkách v zahraničí: nástin problematiky kvantifikace účasti. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 245-255. ISBN 80-728-6115-8. Str. 246.

¹³¹ MARŠÁLEK, Zdenko, ref. 131, str. 246-247.

¹³² Více o specifické problematice Židů v letectvu v knize KULKA, Erich. *Židé v československém vojsku na západě*. Praha 1992. ISBN 80-206-0169-4. Str. 137-143.

Jak již bylo řečeno, českoslovenští Židé se přidali zejména k britským jednotkám, ale také k jednotkám svobodné Francie, k americké armádě, sovětské armádě, nizozemské a v neposlední řadě také k Cizineckým legiím. Například počet Židů v prvním samostatném praporu v SSSR byl vyšší než 50%.¹³³

4.3.1 Motivy vstupu československých Židů do zahraničních jednotek

Vzhledem k častému podceňování úlohy Židů bojujících v zahraničních jednotkách bych ráda věnovala pár slov k očištění jejich motivace.

Po podepsání mnichovské dohody a vstupu německých vojsk do Československé republiky, kdy se rázem z jedné z nejdemokratičtějších a nejliberálnějších zemí Evropy stal vazal Německa s téměř žádnými právy a náznaky demokracie, se pochopitelně tyto skutečnosti podepsaly nejvíce na židovské menšině. Mezi vojáky spojeneckých vojsk nenašli židovští vojáci vždy vstřícnost. Ani zde se neskrýly jemné náznaky antisemitismu. Některé narážky si mohli v kontextu doby špatně vyložit a považovat je automaticky za urážku a formu antisemitismu, i když to tak ve skutečnosti nemuselo být míněno. Na druhou stranu v řadách československých vojáků se projevy antisemitismu nevyskytovaly ani zdaleka v tak velké míře, jak tomu bylo například v armádě polské.

Vzhledem ke skutečnosti, že Protektorát, jako okupovaná země, nedisponoval armádou, rozhodli se někteří českoslovenští Židé pro útek k zahraničním jednotkám, kde spolu se spojenci bojovali proti společnému nepříteli, proti Hitlerově armádě. Můžeme snad dnes vyčíst těm pár židovským vojákům, kteří vstupem do zahraničních jednotek hledali způsob úniku před téměř jistou smrtí? Smrt by je čekala tak či tak. Nebylo tak snadnější bojovat za správnou věc, za navrácení demokracie a svobody, nežli se nechat poslat do koncentračního tábora a bez jakéhokoliv vzdoru klesnout? Nechám na posouzení, zda-li pro ně byl vstup do armády formou úniku před smrtí, nebo spíše hrdinský čin, bojovat okupovanou zem.

4.4 Odpor v koncentračních táborech

Jedním z nejnepříjemnějších typů odboje byl jistě židovský odboj přímo v koncentračních táborech. V podmínkách neustálého hlídání a kontrol SS, v uzavřeném prostoru obehnaném

---

¹³³ MARŠÁLEK, Zdenko, ref. 131, str. 247.

ostnatými dráty. Zde byl velice malý prostor na možnost útěku či revolty v jakémkoliv smyslu. K našemu velkému úžasu se podařilo několik takovýchto revolt uskutečnit.

Nemůžeme očekávat, že odboj uvnitř koncentračních táborů byl podobný odbojům vnějším. Jelikož v koncentračních táborech platila úplně jiná pravidla, i odboj byl tím pádem zcela odlišný od toho vnějšího. Za odboj uvnitř koncentračních táborů můžeme považovat i gesta nebo činy, jež se nám z dnešního pohledu zdají malicherné a málo hrdinské, ale zasadíme-li je do kontextu doby, poznáme, že měly obrovskou hodnotu a jejich uskutečnění vyžadovalo obrovskou dávku odvahy. Veškeré činy, vybočující z „normálu“ vězeňského života v koncentračním táboře, provedené vězni, lze tedy označit jako odboj.

Polský historik Krzysztof Dunin-Wasowicz v knize *La résistance dans les camps de concentrations nazis 1933-1945* ve formulování hlavních úkolů odboje v nacistických lágrech vycházel z obecně platné teze, že každý odboj si definuje své úkoly a cíle.

Definoval tři hlavní cíle odboje v lágrech:¹³⁴

- boj za biologické přežití vězňů, kam spadají všechny druhy svépomoci,
- boj za zachování lidské důstojnosti, kam zahrnuje kulturní, náboženské, pedagogické a politické aktivity, které vězně psychicky posilovaly a stabilizovaly jejich duševní rovnováhu včetně projevů mezivězeňské solidarity,
- boj bezprostředně zaměřený proti nacistickému systému a vedený s cílem poškodit ho, kam řadí sabotážní akce, útoky, likvidaci špiclů, zpravodajství ve prospěch spojenců, dokumentování spáchaných zločinů, přípravu ozbrojeného povstání.

Duninův model se s různými úpravami se dodnes používá v mnoha pracech zabývajících se problematikou odboje v koncentračních táborech.

4.4.1 Povstání v koncentračním táboře Treblinka

Dne 2. srpna 1943 došlo k povstání ve vyhlazovacím táboře Treblinka. Jedná se o významnou akci, jak z hlediska českých dějin, tak z hlediska dějin protinacistického odboje. Čeští vězni byli jedni z hlavních aktérů akce.¹³⁵

Jak je obecně známo, hned potom, co transporty přijely do Treblinky, byly likvidovány a Židé z transportů šli rovnou do plynových komor. Výjimku tvořili pouze nacisty vybraní

---

¹³⁴ MILOTOVÁ, Jaroslava. Odboj v koncentračních táborech - ano či ne: poznámky k historii diskuse o definici odboje v koncentračních táborech. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 153-166. ISBN 80-728-6115-8. Str 162.

¹³⁵ MILOTOVÁ, Jaroslava, ref. 135, str. 167.

Židé, kteří se starali o práce související s likvidací transportů, jako je sběr hodinek či bot po zemřelých, přenos jejich těl, atd.

Skupina Židů vytvořila v táboře organizační výbor: Julian Choronzkycki z Varšavy (v táboře působil jako lékař), kápo Kurland z lazaretu, Želo Bloch ze Slovenska (dříve důstojník československé armády), Adolf Freidman z Lodže a Salzberg (v táboře pracoval jako krejčí). Tato skupina naplánovala povstání na začátek roku 1943, kdy nejezdilo tolik transportů v důsledku bitvy u Stalingradu.¹³⁶

Povstání se však kvůli propuknutí epidemie bohužel nepodařilo uskutečnit. Choronzkycki byl zastřelen, protože u něj nacisté našli zlato a peníze, které skupina shromažďovala za účelem pořízení zbraní. Jeho úlohu tak nahradil Čech Rudolf Masárek.

Druhý naplánovaný pokus o povstání vyšel a povedlo se odpálit explozi v benzínovém tanku. Treblinka začala okamžitě hořet, Židé využili situace, rozbili bránu a utíkali z tábora do všech směrů. Bohužel neznali okolí a mnoho z nich bylo vzápětí chyceno a zabito. Jen několika šťastným se podařilo dostat se pryč z nacistického dosahu, mezi takové patřili i Češi Richard Glazar a Karel Unger. Jejich svědectví je pro nás dnes velice důležité.

Celkem přežilo jen 54 lidí, z počtu 900 000 zavražděných. Naneštěstí se povstalcům nepodařilo zničit plynovou komoru, jedinou zděnou budovu v táboře. Ta byla na to ještě využita pro další transporty, které přijely do Treblinky 18. a 19. srpna 1943 z Biyalystoku.¹³⁷

Následně byl tábor zničen, dokumenty o táboře a všech hrůzných masových vraždách, jež se tam udály, spáleny a místo bylo zaoráno. Na místo tábora byla umístěna ukrajinská rodina, pro níž byl na místě zřízen statek a rodina měla místo hlídat. Nedlouho po povstání v Treblince následovalo povstání v táboře Sobibor (14. října 1943). Znamé je i povstání ve varšavském *ghettu*.¹³⁸

4.4.2 Osvětimské protokoly

Jedním z nejdůležitějších dokumentů, díky nimž se celý svět dozvěděl o skutečných událostech, jež se děly v Osvětimi, jsou *Osvětimské protokoly*, sepsané Rudolfem Vrbou a

---

¹³⁶ MOULET-MARTINCOVÁ, Šárka. Povstání v Treblince. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav, 2007, s. 167-172. ISBN 80-728-6115-8. Str. 168.

¹³⁷ MOULET-MARTINCOVÁ, Šárka, ref. 127, str. 171.

¹³⁸ MOULET-MARTINCOVÁ, Šárka, ref. 127, str. 171.

Alfrédem Wetzlerem. Šlo o osvětimské vězně, kterým se podařilo jako zázrakem utéci a mohli tak svou zprávou informovat celý svět. Jejich zpráva měla rozhodující význam pro zastavení maďarských deportací a tím bylo více než 100 000 maďarských Židů uchráněno před zplynováním. V šedesátých letech byla v anglickém jazyce vydána kniha Rudolfa Vrby. Po jejím vydání následovala vlna diskuzí o míře informovanosti Židů v Terezíně a o případných možnostech rezistence.¹³⁹

Tento čin (od úspěšného uprchnutí z Osvětimi, sepsání protokolů po jejich rozšíření) předcházela jeden obdobný. Důstojník polské armády působící v odboji (*Tajná armáda Polska*), Witold Pilecki, se nechal v září 1940 dobrovolně internovat v Osvětimi, aby odtamtud mohl získat zpravodajské informace. Jeho zprávy byly vynášeny a polským odbojem předávány do Anglie již od března 1941. Pilecki v dubnu 1943 uprchl a napsal obsáhlý *Raport Witolda*, který byl hlavním zdrojem spojeneckých informací o dění v Osvětimi.¹⁴⁰

4.4.3 Pestek a Lederer, uprchlíci z tábora smrti

Jiný případ z Osvětimi uprchnuvších vězňů byl český Žid Vítězslav Lederer, jemuž pomáhal v útěku rumunský Němec, desátník SS, Viktor Pestek. Lederer se do Osvětimi dostal transportem z Terezína 18. prosince 1943. Oběma se podařilo 5. dubna 1944 uprchnout díky převlečení do uniformem důstojníků SS.¹⁴¹

Lederer i přes vysoké nebezpečí po svém uprchnutí a navrácení se do Protektorátu pronikl dvakrát do terezínského *ghetta*, aby zde informoval vedoucí židovské činitele o tom, co se děje v Osvětimi. Nikdo z nich mu však nechtěl věřit. Chtěli po něm písemný dokument, který by byl právně ověřen významnou židovskou osobností, nejlépe více osobami. Tak, jak tomu bylo učiněno s Osvětimskými protokoly.

---

¹³⁹ LINN, Ruth. Naked victims, dressed-up memory. The escape from Auschwitz and the Israeli historiography, *Israel Studies Bulletin*, 16, 2001, č. 2, s. 21-25.

¹⁴⁰ WYMAN, David a Jozef GARRLINSKI. Review: Jozef Garlinski. *Fighting Auschwitz: The Resistance Movement in the Concentration Camp*. *American Historical Review*, 1975, 81 (5), s. 1168–1169, ISSN 00028762, DOI:10.2307/1853043. Kompletní přepis reportu: *Witold Pilecki's Auschwitz Report* [online]. ©2008-2012. Dostupné z: <http://witoldsreport.blogspot.com>

¹⁴¹ SCHWARCZ, Viktor. Bezprecedentní hrdinský čin Rudolfa Vrby a Alfréda Wetzlera v židovských dějinách. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav, 2007, s. 181-193. ISBN 80-728-6115-8. str. 183. O jejich útěku se můžeme také dočíst v knize KULKA, Erich. *Útěk z tábora smrti*. Praha: Vydavatelství časopisů MNO, 1966.

Nedůvěra terezínských Židů ho neodradila a vydal se na cestu do Švýcarska, kde písemnou zprávou informoval vedení Mezinárodního červeného kříže o událostech v Osvětimi. Jeho zpráva nicméně napomohla k životu vězňů terezínských transportů v Birkenau, ke kterým v prosinci 1943 již nedošlo. Tato zpráva navíc podpořila Osvětimské protokoly (sepsané Rudolfem Vrbou a Alfrédem Wetzlerem) v jejich pravdivosti.¹⁴²

„Lederer bojoval až do konce války na Zbraslavsku s partyzány a po konci války pomáhal vyhledávat zavlčené lidické děti“.¹⁴³ Pro své hrdinské činy patří k jedním z nejdůležitějších židovských hrdinů českého národa.

---

¹⁴² SCHWARCZ, Viktor, ref. 142, str. 185.

¹⁴² KÁRNÝ, Miroslav. Útěk osvětimského vězně Vítězslava Lederera a český odboj. In: Miroslav KÁRNÝ a Margita KÁRNÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha: Academia, 1999, s. 147-169. ISBN 80-200-0615-X.

¹⁴³ SCHWARCZ, Viktor, ref. 142, str. 186.

5 POMOC ZVENČÍ

5.1 Exilová vláda v Londýně s důrazem na její řešení židovské otázky

Československá vláda v exilu se pokoušela vyřešit nelehkou situaci všem občanům okupované a nesvéprávné země, ocitnuvší se po Mnichovu v bezpráví. Židovská otázka byla také řešena, ale s menším důrazem. Pro židovské obyvatelstvo byl důležitou postavou Viktor Frischl, fungující jako tlumočnick potřeb židovských organizací, s nimiž byl v kontaktu a exilovou vládou, kde působil jako jakýsi „styčný důstojník“ na MZV.

Frischl posuzoval Benešův postoj k židovské otázce jako apatický a nedostatečný. Tento Benešův postoj byl pravděpodobně zapříčiněn tím, že se chtěl v první řadě věnovat problému, jak dosáhnout legitimacy státu a vzhledem k oficiálnímu postoji Velké Británie se do židovské otázky jako takové zdráhal pouštět.¹⁴⁴

Frischl po celou dobu války monitoroval situaci na okupovaných územích a pravidelně informoval o zhoršující se situaci československých Židů v Protektorátu. Byl si vědom své nemohoucnosti k podniknutí dostatečných kroků k zachránění Židů před transporty. Přál si mít alespoň možnost pomoci zachránit židovské děti z obsazeného Československa. Poukázal na možnost jejich vycestování do Švédska., vedení MZV bylo ale v tomto ohledu skeptické a tuto možnost nebrali v potaz. Po půl roce od tohoto neúspěšném návrhu se švédská vláda obrátila na německou vládu a vyžádala si možnost příjezdu na 20 000 dětí z okupované Evropy do Švédska.¹⁴⁵

Když už byla židovská otázka probírána, tak především v souvislosti se sociálním postavením československých emigrantů, zejména v rámci *Czech Refugee Trust Fund*. Na perzekuci Židů v okupovaných územích upozornil Edvarda Beneše i předseda *Světového židovského kongresu* (WJC) Stephen Wise.¹⁴⁶

---

¹⁴⁴ Na základě *Bílé knihy* z května 1939 bylo omezeno židovské přistěhovalectví do Palestiny na minimum (75 000 osob). Tímto oficiálním postojem Velká Británie nejenom anulovala *Balfourovou deklaraci* z listopadu 1917, kterou byli oficiálně uznány sionistické požadavky na vytvoření vlasti pro izraelský národ, ale také, a to především tak zamezila evropským židovským uprchlíkům jednu z důležitých cest záchrany před nacismem. Druhé omezující nařízení z britské strany z února 1940 omezovalo nákup pozemků v Palestině.

¹⁴⁵ NĚMEČEK, Jan. Československá exilová vláda v Londýně a řešení židovské otázky. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 217-244. ISBN 80-728-6115-8. Str. 234.

¹⁴⁶ NĚMEČEK, Jan, ref. 146, str. 218.

Edvard Beneš důsledně rozlišoval mezi pojmem Žid a sionista, přičemž k sionistům měl odmítavý postoj, ale k Židům, jakožto Čechům, neměl výhrad. Byl toho názoru, že se nemá mluvit o židovské otázce v momentě, kdy ve Státní radě není zastoupena německá menšina. Zároveň se obával tlaku Němců, tvrdících, že je využíván Židy a že je jejich nástrojem.¹⁴⁷

Až od léta 1940 začali mít exiloví politici k židovské otázce kladnější postoj. Zaměřovali se především na následující aktivity:¹⁴⁸

- pomoc židovským uprchlíkům v emigraci,
- pomoc obětem židovské perzekuce v oblastech okuovaných nacistickým Německem,
- řešení otázky židovských příslušníků československé zahraniční armády,
- politické zastoupení židovské emigrace ve vedení československého zahraničního boje,
- postoj československých politiků k sionistickému hnutí.

5.1.1 Sociální péče o uprchlíky

1. 11. 1941 byl Arnošt Frischer jmenován do Státní rady jako zástupce všech československých Židů. Na britském území vyvíjel jednak přednáškovou činnost, jednak v propagačních brožurkách upozorňoval na židovskou perzekuci v Českých zemích i na Slovensku. Ani on nebyl zastáncem názoru, že by se Židé měli dožadovat práv menšiny či žádat právní ochranu. Frischerův názor byl dosti podobný Benešovu stanovisku.¹⁴⁹

Díky jeho zásluze se na plné obrátky rozjela tzv. balíčková činnost, určené zejména deportovaným Židům. Tato akce vznikla z iniciativy československé exilové vlády již na počátku roku 1942. Posílání humanitárních balíčků do kontinentální Evropy nebylo z důvodu spojenecké blokády snadné. Platil zákaz vývozu zboží z obavy před konfiskací nacisty pro využití ve válečném úsilí. Tato akce byla navíc organizovaná z Anglie, ale balíčky byly obstarávány a posílány z jiných zemí (kvůli nedostatečné potravinové zásobě v Anglii). Potraviny se tak nakupovaly v Portugalsku, Švédsku, Turecku a Švýcarsku. Další komplikací bylo nedostatečné finanční krytí balíčků. Na balíčkové akci se postupně angažovalo mnoho zainteresovaných organizací, především tedy židovských organizací, včetně charitativních organizací a *Československého červeného kříže*. Klíčová Frischerova role byla v obstarávání

---

¹⁴⁷ NĚMEČEK, Jan, ref. 146, str. 225.

¹⁴⁸ NĚMEČEK, Jan, ref. 146, str. 219.

¹⁴⁹ NĚMEČEK, Jan, ref. 146, str. 241.

financí na balíčky stejně tak, jako vyjednávání s britskými úřady, aby k zásilkám vůbec mohlo docházet.¹⁵⁰

Až koncem roku 1942 se uskutečnilo mezinárodní setkání s hlavním bodem jednání, a to o těchto balíčcích. Záměr porady byl především odstranit existující překážky balíčkových zásilek.¹⁵¹ Problém balíčků byl v tom, že jejich počet nebyl dostatečný (například v roce 1942, kdy byl počet deportovaných Židů v polských táborech přes 100 000, bylo doručených potravinových balíčků jen 70 000 po půl kilogramu na balíček. Zároveň byla malá transparentnost v doručování balíčků adresátům.¹⁵²

Frischer lobbval, aby německé úřady povolily deportovaným Židům balíčky přijímat a balíčky nablokovaly. „Podle mezinárodního práva musí být Židům, kterým Hitler vyhlásil válku, přiznána veškerá válečná práva, a tudíž smějí dostávat balíčky.“¹⁵³

Těmito otázkami se zabýval především *Sociální výbor Židů z Československa*. Výbor byl zřízen 13. 2. 1943, spadal pod *Ústřední radu národních Židů z Československa* a úzce spolupracoval s ministerstvem sociální péče. Jím vytvořená komise sestavovala seznamy deportovaných československých Židů a další, studijní komise, se starala o sociální péči deportovaných, zejména v poválečné době.¹⁵⁴

Koncem roku 1943 tak nashromáždili tisíce jmen deportovaných v Terezíně, Horním Slezsku, Polsku a jinde. S jejich organizací a distribucí pomáhalo Ministerstvo sociální péče, *Československý červený kříž* a židovské organizace. Potravinové balíčky byly určeny především do terezínského *ghetta*, ale i do dalších táborů. Byly šířeny prostřednictvím Františka Čejky z Portugalska a Jaromíra Kopeckého ze Švýcarska. Na druhou stranu ze zpráv Jana Masaryka Jaromírovi Kopeckému vyčteme, že balíčková úspěšnost byla podstatně nižší, než udávaných 90 %: „Posílám z Lisabonu přes 3000 balíčků měsíčně našim Židům v Terezíně na individuální adresy. Ze 70 000 odeslaných balíčků *Jüdische Selbstverwaltung* v Terezíně se potvrdil příjem toliko asi 7200 balíčků, čili asi jen 11%.“¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ LÁNÍČEK, Jan. Arnošt Frischer a jeho činnost na pomoc Židům v okupované Evropě (1941-1945). In: Jaroslava MILOTOVÁ a Alena HÁJKOVÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 2007*. Praha: Sefer, 2008, s. 12-81. ISBN 978-80-85924-55-8. Str. 28.

¹⁵¹ LÁNÍČEK, Jan, ref. 151, str. 29.

¹⁵² LÁNÍČEK, Jan, ref. 151, str. 30.

¹⁵³ LÁNÍČEK, Jan, ref. 151, str. 33.

¹⁵⁴ NĚMEČEK, Jan, ref. 146, str. 223.

¹⁵⁵ NĚMEČEK, Jan, ref. 146, str. 223.

O balíčky se hlásili i Židé, kteří našli útočiště před nacismem v neutrálních zemích nebo v zemích, které ještě nacismem zasáhnuty nebyly. Například ve Švýcarsku, kam přehali českoslovenští Židé z Francie.

5.2 Zachránci dětí

Jakékoliv formy záchrany byly během druhé světové války velice riskantní (na území okupovaného Československa ještě více než v okolních zemích) a pole k jejich uskutečnění bylo malé vzhledem k neustálému teroru ze strany okupantů. Šance Židů na přežití byly malé. Jak se ukázalo, pomoc „zvenčí“ přicházela i přes tyto potíže a zejména pak na záchranu dětí. U dětí se ustrne snad každé lidské srdce a nezáleží nám tolik na tom, zda-li je dítě křesťanského, muslimského či židovského vyznání. K úsilí o záchranu dětí docházelo proto ve větší míře než-li k záchraně dospělých. Berme také v potaz fakt, že děti šlo snadněji „převychovat“ a snadněji začlenit do jiné, nové rodiny, kultury a společnosti.

5.2.1 Ukrývání dětí

Tisíce dětí přežilo okupaci díky pomoci nežidovských rodin, které je u sebe ilegálně ukrývaly či je „adoptovaly“. V celé okupované Evropě tak přežilo na 20 000 dětí. Bohužel se 60 % ukrývaných dětí po válce se svými rodiči již neshledalo.¹⁵⁶ Děti měly štěstí, že byly přiděleny do rodin, kde o ně bylo dále postaráno. Jejich rodiče na tom však byli mnohem hůře. Rozhodnutí vzdát se dítěte v naději na jeho záchranu, muselo být velice bolestivé, přesto však nutné, právě kvůli naskytnuvší se naději na potomkovo přežití. Je samotné čekala ve většině případů smrt v koncentračních táborech. Úkryty přitom byly různé, většinou v hostujících rodinách, ve chlévech, na farmách či někde v přírodních úkrytech.

---

¹⁵⁶ DRÁSKÁ, Jana. Ukrývané děti - výraz odporu. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 139-141. ISBN 80-728-6115-8.

5.2.2 Nicholas Winton

Heslo „Jsou příběhy, ve kterých nejsme jenom diváky, ale můžeme se stát jejími přímými účastníky“¹⁵⁷ trefně vyjadřuje, že každý z nás by se měl aktivně podílet na životě, nebýt pouze divák, ale zapojit se do všeho, co nám život přináší. Jak do toho příjemného a hezkého, tak do těžších situací, které mohou nastat. Nebýt nezúčastněným pozorovatelem, ale aktérem dění. Jedině touto cestou se rodí hrdinové. Jedním z takových hrdinů byl bezesporu Nicholas Winton.

Autorem příběhu je Joe Schlesinger, jeden ze zachráněných dětí. Jeho rodina pocházela z Bratislavy. Wintonův příběh by nikdy nevešel na světlo světa, nebýt manželky, která čirou náhodou na půdě objevila jeho knihu výstřižků z roku 1939, do které psal všechny informace týkající se transferu československých židovských dětí do Anglie. Více než padesát let ležela tato kniha v zapomnění a nikdo z jeho nejbližších o její existenci, tím méně o jejím pozadí, netušil.¹⁵⁸

Proč se Winton ani slovíčkem nezmínil o své obdivuhodné činnosti během války ani někomu tak blízkému, jako svojí ženě? Ve Wintonově případě můžeme vidět podobný syndrom jako u Židů, kteří přežili koncentrační tábory. To, co si prožili během druhé světové války, byl jeden život. Přežitím jako by získali život druhý a na ten první se snažili zapomenout a vytěsnit tak bolestivé vzpomínky (často spojené se smrtí jejich příbuzných a milovaných). Stejně tak pro Wintona patřili události a činy, které se staly a které on sám podnítil, do minulosti a neměl potřebu tuto kapitolu knihy dále otevírat. Sám sebe mohl považovat za hrdinu (díky všem dětem, které se mu podařilo zachránit a najít jim nové rodiny), ale nepovažoval. Proto byl tak nevýslovně dojat a hlavně překvapen, když byl pozván do televizní show *That's life*, kam byl pozván redaktorkou a žurnalistkou Esther Rantzen. Show byla uspořádána na jeho počest a Winton se v ní setkal se zachráněnými dětmi.

Jeho příběh, jako ostatně příběh většiny hrdinů, začal náhodou. Bylo mu 29 a pracoval v Anglii jako burzovní makléř. Díky svému povolání měl tedy finanční prostředky. S ohledem na svou oblibu v cestování se rozhodl jet osudového roku 1938 lyžovat do Švýcarska. Z Prahy mu zavolal kamarád Martin Blake, se kterým lyžování plánoval a plánovaný výlet zrušili z důvodu pomoci utečencům z Československa a sešli se v Praze. Winton navštívil utečenecké tábory, dostal se náhodou k dobovačnickým mapám Německa a zhrozil se

---

¹⁵⁷ V úvodu filmu *Nickyho rodina* [film]. Režie Matej MINÁČ. Česko, 2011.

¹⁵⁸ *Nickyho rodina*, ref. 158.

megalomanským chťičem Hitlera. Pochopil, že Hitler se chce zmocnit celé Evropy, v té době tomu bohužel nikdo jiný nevěřil.¹⁵⁹

Ve filmu se říká, že „v Praze neexistovala žádná organizace na pomoc dětem. Ani na to neexistovaly peníze“¹⁶⁰, avšak režisér Matěj Mináč nebere v potaz existenci organizací, jež dětem pomáhaly, jako byla například *Křesťanská pomoc židovským dětem* (kde byla např. zastoupena *Církev československá*¹⁶¹, *YWCA*¹⁶², *Českobratrská církev evangelická* a jiné).¹⁶³ Nepodařilo se mi sice vyzkoumat, do jaké míry byla například tato křesťanská organizace nápomocná, nicméně bych její roli úplně nedevalvovala.

Winton začal psát dopisy na nejvyšší místa ve světě s prosbou o pomoc. Z americké ambasády v Anglii se mu dostalo odpovědi, že USA nepřijmou žádného uprchlíka nad rámec daných kvót. Přesto se svými pomocníky začal tvořit seznam dětí. Tehdy ještě netušil, zda-li to vůbec k něčemu bude a kam se situace posune.

Po okupaci Prahy si byl jist rychle se blížící válkou a neváhal zapojit všechny své síly k tomu, aby se jeho plán přesunu židovských dětí do zatím bezpečné Anglie co nejrychleji uskutečnil s co největší úspěšností. Do Anglie, neboť jen ona (na rozdíl od jiných zemí, kam směřoval prosebné dopisy o vyslyšení pomoci pro děti a poskytnutí azylu) nezavřela brány před jeho náležitými prosbami.

Na svůj plán potřeboval sehnat peníze a souhlas britského ministerstva vnitra k povolení dětem vstoupit do Británie. Předtím však musel najít rodinu, která by se za dítě nejen zaručila a zároveň zaplatila 50 liber. Se spolupracovníky vytvořil v Londýně výbor - neoficiální výbor, s názvem *Britská komise pro utečence z Československa, dětská sekce*. Kvůli zdlouhavým procedurám britských úřadů dokonce i falšovaly dětské doklady a pasy. Celkem zorganizovali

---

¹⁵⁹ Proceeding and debates of the 110th. *Congressional Record-House* [online]. Vol. 153, Pt. 17 str. 2005. Dostupné z: <http://thomas.loc.gov/home/LegislativeData.php?&n=Record&c=110>

¹⁶⁰ *Nickyho rodina*, ref. 158.

¹⁶¹ Tehdy *Církev českomoravská*.

¹⁶² *Young Women's Christian Association* (Křesťanské sdružení mladých žen) je nadnárodní dobročinnou, sociální a vzdělávací organizací, která původně sdružovala křesťanské ženy. Dnes je občanským sdružením pro všechny bez rozdílu pohlaví, věku, národnosti nebo náboženského vyznání, ovšem v řadě zemí zůstala silná křesťanská vyhraněnost hnutí zachována. YWCA sdružuje více jak 25 milionů lidí ze 110 zemí celého světa. Její světová centrála sídlí ve švýcarské Ženevě, evropská YWCA má sídlo v Bruselu.

¹⁶³ Srov. PASÁK, Tomáš. Přemysl Pitter – zachránce německých a židovských dětí v roce 1945. In: *Přemysl Pitter: život a dílo*. Sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodního semináře konaného dne 27.3.1993 v Pedagogickém muzeu J.A. Komenského v Praze. Curych: Spolek MILIDU, 1994, s. 30-38. ISBN 80-901-4611-2

8 transportů po zhruba 200 dětech. Největší transport s 250 dětmi byl plánován na září, k tomu už ale bohužel nedošlo vzhledem ke vpádu německých vojsk do Československa.¹⁶⁴

Jediný, kdo měl v Británii výhrady proti jeho činnosti, byli rabíni, kteří nesouhlasili s posíláním židovských dětí do křesťanských rodin. Winton se jimi však nenechal zastrašit, natož zastavit. Celkem se mu podařilo zachránit 664. 664 dětí mu vděčí za život. Dnes již sami mají rodiny a žijí po celém světě, hlavně v Anglii, USA a v Izraeli.

Na Wintonovi je obdivuhodné, že veškeré své úsilí zachraňovat dětské životy pramenilo z nezjištné lásky. Viděl bezvýchodnou situaci lidí žijících v utečeneckých táborech, kteří spíše dožívali, nežli žili a pak viděl židovské rodiny a uvědomoval si, že jejich životy jsou též ohroženy. Jeho srdce se pohnulo a rozhodl se pomoci alespoň těm nejmenším, dětem. Z jeho příběhu si můžeme i dnes vzít krédo, že pokud existuje byť jen malá naděje, stojí za to za tou nadějí jít a riskovat.

Nicholas G. Winton byl za své zásluhy odměněn anglickou královnou Alžbětou II. řádem MBE¹⁶⁵ a později i povýšen do šlechtického stavu. Presidentem Václavem Havlem mu byl udělen řád T. G. Masaryka a byl též opakovaně navržen na Nobelovu cenu míru.¹⁶⁶

Dle Wintona „existují dva druhy dobra: pasivní a aktivní. To aktivní vyžaduje vynaložení našeho času a energie na zmenšení utrpení a bolesti. Je přitom zapotřebí jít ven, dívat se kolem sebe, zda-li někde někdo nestrádá a pokud ano, nabídnout pomoc. Oproti tomu můžeme vést život v pasivitě, nekonáme nikomu zlo a tím vykonáváme pasivní dobro“¹⁶⁷

5.2.3 Přemysl Pitter

Lidí jako byl Přemysl Pitter je velice málo. Kdyby takových lidí bylo víc, tak by jistě svět vypadal jinak. Celou osobou byl pacifista, dobrá duše a především křesťan. Jeho pohnutky k pomáhání byly na rozdíl od Nicholase Wintona z lásky křesťanské. Pitter sám byl protestantským kazatelem. Dnes je nám znám hlavně svým působením jako ředitel Milíčova domu v letech 1939-1945.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ ROTH, Milena. *Lifesaving letters: a child's flight from the Holocaust*. Seattle: University of Washington, ©2004. ISBN 02-959-8377-9. Str. 167.

¹⁶⁵ Řád britského impéria v nižší hodnosti *Member of the Order of the British Empire*.

¹⁶⁶ Z filmu *Všichni moji blízcí* [film]. Režie Matej MINÁČ. Česko, 1999. Dále v CHATTERS, Jana. *Sbohem soudružko: aneb, Louky rozvétají i na podzim*. Brno: Tribun EU, 2008. ISBN 807399495X. Str. 88.

¹⁶⁷ *Proceeding and debates of the 110th. Congressional Record-House*, ref. 160., str. 2005.

¹⁶⁸ PASÁK, Tomáš, ref. 164, str. 30.

Zázračným způsobem poskytl ochranu jak dětem židovským v době okupace, tak dětem německým po skončení války. Židovským dětem, které přežily koncentrační tábory pak velice pomáhal taktéž po skončení okupace. Pro mnohé z dětí se stal něčím jako otcem či strýčkem. Tak ho i často oslovovaly.

Měl mnoho přátel i v židovských kruzích, a poté, co se během okupace začala rozšiřovat protizidovská opatření, se jim snažil situaci ulehčit svým způsobem. Po vyhláše, kdy Židé nesměli vycházet po 20 hodině z domu, je sám začal navštěvovat a svou charismatickou a milou společností jim alespoň na krátký moment poskytl přátelství a útěchu. Židovským dětem dával bonbony, mléko a ovoce, což bylo jinak zakázané. Nevadilo mu porušovat vyhlášku zákazu styku s neáriji a riskovat tím. Po zahájení deportací se angažoval a svým deportovaným přátelům posílal do Terezína balíčky s jídlem.¹⁶⁹

Roku 1944 byl předvolán gestapem do Petschkova paláce a obviněn, „že pomáhal Židům a posílal jim potravinové balíčky a dokonce jim pomáhal s přípravou na deportace“. Nicméně byl z „Pečkárný“ jako zázrakem puštěn a mohl tak ve své činnosti pokračovat i nadále.¹⁷⁰

S novou vyhláškou, že i židovští partneři ze smíšených manželství musí odejít do Terezína, požádala jedna židovská rodina Pittera, jestli by se ujal jejich dcerky. Sami se rozhodli jít „do podzemí“. Pitter udělal z holčičky „nalezence“ a tak se novým rodičům, které našel, podařilo si udržet dítě, byť židovského původu, bez úředních komplikací. Na záchraně Jany Havlové se podílel jak Pitter a jeho spolupracovnice Olga Fierzová, tak i I. Tyčová a manželé Růžičkovi. Bezdětným párem byli Marie a Jan Paškovi, kteří pak i s malou Janičkou emigrovali do Kanady.¹⁷¹

Na konci války přijížděly z terezínského *ghetta* desítky židovských dětí. Pitter vytvořil *Akci zámky*, kde bylo o děti pečováno s láskou a dobrotou. Díky tomu, že v květnu 1945 obdržel povolení od zdravotně-sociální komise České národní rady, mohl se pustit do realizace této akce. Pro tyto účely získal od barona Ringhoffera k dispozici zámky v Olešovicích, Kamenici a ve Štíříně, a od prof. MUDr. Knause zámek v Lojovicích. Například během 2 let našlo v zámku Lojovice pomoc a ochranu přes 400 německých dětí.¹⁷²

---

¹⁶⁹ PITTER, Přemysl, Olga FIERZOVÁ, Milena ŠIMSOVÁ a Jan STĚPÁN. *Nad vřavou nenávisti: vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: Kalich, 1996. ISBN 80-701-7972-4.

¹⁷⁰ PITTER, Přemysl et al, ref. 170, str. 153.

¹⁷¹ PITTER, Přemysl et al, ref. 170, str. 154.

¹⁷² PASÁK, Tomáš, ref. 164, str. 30-31.

Jak vidíme, Přemysl Pitter nepomáhal pouze Židům, ale po skončení války i Němcům, již žili v Praze (a jinde) a najednou se ocitli v ohrožení života, protože s každým, kdo setrval v Čechách po skončení války a byl německého původu, se poté jednalo jako s nepřítelem. Lidé jim vraceli všechny křivdy, jež se na nich samotných staly během okupace. Rozdíly mezi židovskými dětmi a německými dětmi (stejně tak, jako je tomu u dospělých) byly velké, nicméně to neznamenal, že nemohli být společně vychováváni a převychováváni. Německé děti na zámky přišli s výchovou Hitlerjugend a židovské děti měly zkušenost z koncentračních táborů.¹⁷³

Pitter každé dítě bral takové jako je, jako dítě Boží a k jako takovému k němu přistupoval. Že mu jeho činy okolí znesnadňovalo, je celkem pochopitelné vzhledem k všeobecné poválečné protiněmecké náladě. Byl několikrát osočen za to přátelení se s Němci a dokonce za kolaboranta. Jako humanistu ho označujeme až dnes.

Zachráněných židovských dětí bylo totiž podstatně méně¹⁷⁴ a to zejména proto, že při připravované *Akci zámky*, kam hodlal přemístit židovské děti, se na poslední chvíli před aktem přesunu jejich matky rozhodly děti neopustit a vzaly si je s sebou do koncentračních táborů.¹⁷⁵

5.2.4 Hidden Child¹⁷⁶

Hidden Child je občanské sdružení, vzniklé v roce 1992 pro příslušníky židovské komunity, kteří přežili holocaust v dětském věku ukrýváním před deportací do koncentračních táborů nebo pod cizí identitou.

Zájmem zakladatelů bylo poskytnout bývalým ukrývaným dětem společenství lidí podobných osudů, kteří v židovském spolkovém životě do té doby nenacházeli vyhovující místo. Cílem sdružení bylo a je vytváření společenských aktivit členů, poskytování vzájemné pomoci, příležitost při hledání vlastní identity a návratu k židovské kultuře, tradicím a judaismu. Vyhledávání zachránců a jejich ocenění, mapování osudů ve spolupráci s pracovníky *Židovského muzea*, spolupráce s dalšími organizacemi podobného zaměření a aktivní vystupování proti všem projevům rasismu a antisemitismu. *Hidden Child* velmi

---

¹⁷³ PASÁK, Tomáš, ref. 164, str. 36.

¹⁷⁴ Z příspěvku Tomáše Pasáka je zřejmé, že se jednalo ve většině případů o německé děti. Srov. PASÁK, Tomáš, ref. 164.

¹⁷⁵ Ústní sdělení Archivu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Pedagogického muzea J. A. Komenského, Praha, 11. 2. 2012.

¹⁷⁶ Osobní korespondence s Václavem CHUDĚROU, předsedou HCH v Praze, 25. 6. 2012.

aktivně usilovala o nápravu křivd při udělování osvědčení dle zák. 255/1946 Sb. a zařazení ukryvaných dětí do všech forem odškodnění.

Hidden Child se stala přidruženou organizací *Federace židovských obcí ČR*, v jejíž radě zasedá předseda sdružení. Patří do svazku židovské obce v Praze, která činnost organizace podporuje finanční dotací. Činnost *Hidden Child* zajišťuje výbor, scházející se nejméně jednou v měsíci, valné shromáždění členů se koná dvakrát v roce, klubová setkání jednou v měsíci. Vydává, zpravidla 4x v roce *MENORU*, informační bulletin pro své členy. V rámci mezinárodních aktivit se stala organizace členem *Světového sdružení Hidden Child* se sídlem v New Yorku a členem *Světové federace židovských dětí přeživších holocaust* rovněž se sídlem v USA.

V září 1999 uspořádala organizace *Hidden Child Praha* ve spolupráci s *Terezínskou iniciativou* 12. světovou konferenci *Mosty k zítřku* pod záštitou tehdejšího prezidenta ČR Václava Havla. Konference se zúčastnilo 759 lidí z 21 zemí 5 kontinentů. Organizace je iniciátorem ustavení *Evropské asociace židovských dětí přeživších holocaust*. Asociace vznikla 4. listopadu 2001, má sídlo v Praze a stanovy určují, že jeden člen výkonné rady bude vždy příslušníkem židovské komunity České republiky.

5.3 Záchrana formou křtů

Další, neméně důležitá forma záchrany bylo křtění židovských dětí, ale i dospělých. Nemuselo to být formou fyzického křtu, ale opatřením křestních listů. Jak dokládám dopisem ze synodní rady starokatolické církve ze dne 22. března 1939, starokatolický kněz Martin Jan Vochoč obstarával Židům křestní listy. Napříč tomu se však domníval, že jim nebudou k velkému užítku. To, že si za obstarání křestních listů nechal platit, je věc jiná. Viz příloha-dopisy starokatolíků

Martin Jan Vochoč ve spolupráci s právníkem JUDr. Rudolfem Štursou vydali Židům celkem na 1500 křestních listů.¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ Tisíc pět set zachráněných životů – Schindler nebyl sám. *Denní Telegraph Praha*, 27. června 1995, s. 5.

6 PSYCHOLOGICKÝ ROZBOR POMOCI ZACHRÁNCŮ

Před faktickým uskutečněním jakéhokoliv záchranného činu předcházelo uvědomění si toho, co se děje. V mnoha případech se stávalo, že si lidé během války ani neuvědomovali, co se děje a jaká zla a bezpráví jsou páchána. Nebo spíše si to nechtěli uvědomovat. Jejich mozek přestával vstřebávat všechnu krutost a zvěrstvo, jehož byli svědky. Ochrana mozku před sebedestrukcí je, že je schopen vnímat události tak, jako kdyby se před námi odehrával film a ne skutečnost.

Lidé neměli oči otevřené dokořán, ale nechávali si jen malý průzor, aby chránili sebe a mohli se v tom novém násilném nacistickém světě, kde platila jiná pravidla, soustředit na holé přežití. O nic víc ani nešlo. Každý jednotlivec se především choval tak, aby sám přežil. Pud sebezáchovy v nelítostných podmínkách, kde přežijí jen ti nejsilnější a ti, kdo mají štěstí.

Šlo de facto o vymanění se z tohoto „postoje“ přezírání skutečnosti, a jako přímý účastník událostí (ne již jako divák) začít jednat dle svého nejlepšího přesvědčení (např. pomoci bližním) a hlavně rozpoznávat dobro od zla. Znovu si přisvojit morální hodnoty, které byly v době války potlačeny či skoro úplně ztraceny.

Jedna věc byla samotné uvědomění si potřeby nápomocných činů a druhá věc byla takové činy opravdu uskutečnit. Ne vždy se totiž naskytla příležitost pomoci, neboť postavit se nacistické zvěři byla jistá sebevražda. Stovky dobrosrdečných lidí takto bohužel zahynuly, jejich pomoc byla příliš okatá a nepromyšlená. Chtěli pomoci, ale jednali bezmyšlenkovitě a za své činy zaplatili životem.

Zachránčovský čin byl výsledkem kombinace různých situací a osobností. Existují sice některé společné rysy lidí pomáhajících, jež je vymezují od těch nepomáhajících, nicméně z psychologického hlediska neexistuje žádný soubor atributů, jenž by předpověděl chování poskytující pomoc.¹⁷⁸

Sociální psychologii je znám princip „rozptýlené odpovědnosti“, kdy je-li člověk součástí davu, je podstatně méně pravděpodobné, že se chopí odpovědnosti než v případě, že se v podobné situaci vyskytne sám.¹⁷⁹

Psycholožka Elizabeth Midlarská se domnívá, „že ochota převzít odpovědnost zahrnuje jistou kompetentnost, totiž víru, že dokážete události změnit, abyste dosáhli kýženého

---

¹⁷⁸ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 55.

¹⁷⁹ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 56.

výsledku. Tato kompetence je naprosto nezbytná v krocích směřujících k poskytnutí pomoci. Z psychologického hlediska je velice důležité věřit, že je pomoc uskutečnitelná, i když třeba nakonec nedopadne úspěšně. Zachránci nejsou sebevrazi. Nepodstoupili by škálu nebezpečných situací, jež by ohrozily je samotné, nebo jejich rodiny a blízké, kdyby nevěřili ve zdárnost svých činů.¹⁸⁰

Eva Fogelmanová se rovněž zaobírá zachránčovým já, které se v průběhu akce měnilo. Posun nastal ve vývoji zachránčovy morálky. Pro zachování bezpečnosti chráněnců byli přinuceni ke lži, krádeži či dokonce k zabití, bylo-li to nezbytně nutné k záchraně životů. Okolnostmi byli nuceni změnit chování a jednání způsobem, kterému by při normálních podmínkách nikdy nezašli. Krajní situace si žádala krajní řešení. Klíč k mnoha nápomocným činům byl zachránčův altruismus. Potlačil své vlastní já a upřednostnil potřeby uchovávaných Židů. Samozřejmě, že ne všichni zachránci byli schopni se do své nové úlohy vžít a odmítli konat činy, jež by byly v rozporu s jejich psyché. Například pacifista by ani v krajních případech nezačal střílet na lidskou osobu. Byli mezi nimi samozřejmě i výjimky a nemůžeme paušalizovat. Jednalo se vždy o člověka jako individuum s jeho potřebami, morálním vzorcem a cítěním.¹⁸¹

„Zachránčovské já“ se taktéž postupně měnilo, zvykalo si na nové situace a postupy a postupně se vžívalo do své role zachránitele, utěšitele, učitele, doktora či dokonce matky a převzalo tak mnoho rolí, které v celkovém souboru vedly k úspěšné záchraně lidského jedince. Pro zdárnost akce se muselo do takovýchto „her“ zapojovat i okolí. Například při přechovávání Židů v domácnosti (podkroví, spíž, stáj atd), se musely i děti zapojit, aby nedošlo k vyzrazení. Vznikaly tak například příběhy o smyšlených členech rodiny jen proto, aby nikdo nepojal podezření z uchovávání Židů u nich doma.¹⁸²

Záchranný čin často vyvolával úzkost a velké riziko, mohl též vyvolat silné pocity viny (že člověk nemohl vykonat víc), zuřivost, hrůzu a smutek, což mohlo vyvolat niterný chaos.

Sami zachránci žili týdny, měsíce, někdy i roky v ustavičném strachu nejen o sebe, tzn o svou rodinu, ale samozřejmě také ve strachu o své chráněnce, aby nedošlo k jejich prozrazení. Sháněli jim tajně jídlo, léky, prali jim oblečení, ale také se museli postarat o odstranění jejich výkalů (byli-li v úkrytu). V situaci, kdy byli neustále vystaveni všudypřítomným udavačům,

---

¹⁸⁰ MIDLARSKY, Elizabeth. Competence and Helping: Notes Toward a Model. In: Ervin STAUB, Daniel BARTAL, Jerzy KARYŁOWSKI a Janusz REYKOWSKI, eds. *Development and maintenance of prosocial behavior: international perspectives on positive morality*. New York: Plenum, ©1984, s. 291-308. ISBN 0-306-41299-3.

¹⁸¹ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 72-73.

¹⁸² FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 74.

jim tento úkol, jež se záhy stalo těžkým břemenem, nebyl ulehčen. Změnil se morální kód (či pravidla), kdy byli vlastně za své dobré činy trestáni a naopak odměňováni za něco, co by při normálních okolnostech bylo trestáno. Zachránci si časem vytvořili své vlastní strategie, jak se obrnit před stresem jak z emoční tak fyzické stránky.¹⁸³

Fogelmanová rozdělila motivaci do několika kategorií. Snažila se pak jednotlivé zachránce dle těchto kategorií více poznat a zjistit blíže, co je vedlo k jejich záslužným činům. I ona si však uvědomuje, že takováto kategorizace je nepřesná a nedostačující k postihnutí jednotlivých motivací, které se často v průběhu měnily či nejsou tak jednoduše zařaditelné. Byla to ve vícero případech celá škála osobních pohnutek a důvodů, z kterých se lidé jali být Židům nápomocni.¹⁸⁴

Pro samotné zachránce nebyla odpověď na otázku, proč to dělali, snadná. Mnoho z nich cítí i dnes iracionální vinu z pocitu, že pro ně mohli udělat daleko víc. Nebo si jednoduše nedovedou představit, že by se zachovali jinak a odmítli pomoc člověku v nouzi. Dnešní člověk tyto popudy humánního altruistického chování může chápat, o to hůř však chápe takovéto nezjištěné chování v celkovém kontextu situace a doby, kdy měl každý člověk nejvíce starosti o své holé přežití, natož, aby se staral o přežití neznámých lidí, proti nimž se postavila celá společnost.¹⁸⁵

Někteří zachránci brali svou pomocnou činnost jako protest proti systému. Vyjadřovali tím svůj nesouhlas a hněv proti nacismu. Například pak tím, že u sebe uchovávali Židy, tedy šli proti nastoleným zákonům a zákazům a vnímali veškeré své kroky jako způsob revolty proti moci, kterou tak nesnáviděli. Vidíme tím, že motivací mohly být i osobní, relativně sobecké sebeuspokojující pohnutky.¹⁸⁶

Fogelmanová tedy dle empirického výzkumu a analýzy v pátrání po tom, čím bylo vyvoláno počáteční záchranné úsilí jedince, rozdělila motivace do pěti následujících kategorií:¹⁸⁷

- morální hledisko – záchrancovo svědomí je předurčilo k budoucí záchraně,
- judeofilie – jakákoliv spřízněnost a náklonnost k Židům,

---

¹⁸³ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 75-76.

¹⁸⁴ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 125.

¹⁸⁵ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 124.

¹⁸⁶ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 126.

¹⁸⁷ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 125.

- ilegální činnost – politicky laděná angažovanost v záchraně lidí smýšlející protinacisticky,
- profesionální angažovanost – záchrana lidmi pracujícími v sociální sféře (lékaři, sociální pracovníci),
- děti – na popud své rodiny plnily příkazy napomáhající záchraně.

Tyto kategorie nám umožňují prohlédnout počáteční motivace zachránců, ale taktéž nám umožňují malý náhled na samotnou podstatu jejich osobnosti. Jednotlivým zařazením do kategorií se pak autorce podařilo vidět zachránčovo já, a to konkrétně, jakým způsobem se mu podařilo se začlenit do poválečného každodenního života. Většinou totiž takoví lidé dál působili jako činitelé dobra, každý ve své dané sféře.

6.1 Morálka jako motivace:

Fogelmanová cituje psychologa Segana, jenž v podstatě analyzoval, kde se v zachráncích vzala nezjištěná láska k Židům: jeho teorií je, že člověk, když je tedy ještě ve věku dítěte, přijímá lásku ze svého okolí a chce ji i samo projevovat. Stejně tak morálně smýšlející zachránce je osoba, projevující lásku, která mu byla jako dítěti dáována. Morální zachránci však dělali více, než že jen „vraceli“ lásku. Měli v sobě jasně zakotvené hodnoty. Diváci, kteří se později stali zachránci, si uvědomovali jasně svou úlohu a fakt, že neudělají-li nic, lidé zemřou.¹⁸⁸

Pro morálně motivované zachránce je typické, že nápomocnou aktivitu zahájili až v době, kdy je někdo oslovil či se sami setkali s utrpením či se smrtí, které probudili jejich svědomí. Požádal-li je někdo o pomoc, neodmítli. Nicméně nešli do jakékoliv záchranné akce a už vůbec ne bez předešlého rozmyšlení. Fogelmanová rozlišuje morálku trojího druhu: ideovou, náboženskou a emocionální.¹⁸⁹

Ideová morálka vychází ze etických představ zachránců o spravedlnosti. Nám všem dobře známé „nečiň druhým to, co nechceš, aby činili oni tobě“.

Nábožensky a morálně smýšlející zachránci spoléhali především na svou víru, že jim pomůže překonat nejhorší období a pomoc vyjadřovali tedy spíše nábožensky, nežli eticky. Tento typ zachránců byl motivován především novozákonními příběhy, jako například o

¹⁸⁸ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 128.

¹⁸⁹ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 128.

milosrdném Samaritánu. Nábožensky ladění zachránci navíc neměli lehkou situaci v tom, že se často museli odříct od církve a od svého pastora, jenž kolaboroval s nacisty. Byli součástí nějakého křesťanského společenství, nejčastěji asi katolického, ale v tomto společenství nenašli oporu a morální podporu. Naopak, své zachránčovské činy před ostatními věřícími a před hlavou společenství museli často tajit, aby nebyli prozrazeni a nepadli tak do rukou nacistů. Bohužel i tady, jako ostatně všude jinde, existovalo udavačství. Strach z přistižení z protizákonné činnosti (připomínám, že jakákoliv pomoc Židům byla vnímána jako provinění se proti zákonu, který nyní kázal Hitler a jeho souvěrci) zachráncům bránil ve sdílení informací o tom, co dělají. Ani těm nejbližším to nemohli prozradit, neboť si nemohli být jistí tím, že u nich najdou pochopení. Tato situace pro ně musela být jistě velice těžká a morálně nesnadná, často při pomoci totiž porušovali nějaká přikázání, například lhaním.¹⁹⁰

Emocionálně a morálně motivovaní zachránci cítili s oběťmi soucit, a ten je nutil jim pomáhat. Je to nejméně častý typ záchrany. Na situaci reagovali ze soucitu, ne z ideového smyslu pro to, co je správné a co špatné. Pro tuto kategorii zachránců byla typická záchrana dětí.¹⁹¹

6.2 Judeofilové

Do této kategorie můžeme zařadit např. Oskara Schindlera, asi světově nejznámější jméno zachránce. V Polsku, kde chtěl založit svou továrnu na smaltované zboží, se setkal s Jicchakem Sternem, polským Židem. Toto setkání se pro oba stalo osudným.

Stern považoval Schindlera za vzácný příklad dobrého Němce. Schindlerovi samotnému působilo potěšení bavit se se Sternem o židovských kořenech křesťanství. Vyvinulo se tak přátelství, které napomohlo přežítí ostatních Židů. Způsobem, že je najímal do své továrny, a to dokonce i ty, kteří by normálním sítem neprošli, tzn. lidé zesláblí či starci. Schindlerův popud k záchraně Židů můžeme vidět v počáteční snaze, kdy se chtěl Sternovi zalíbit, neboť obdivoval jeho intelekt a podnikatelský důvtip.¹⁹²

Tato kategorie zachránců je nejpočetnější, neboť židovské obyvatelstvo tvořilo nedílnou a podstatnou součást místního obyvatelstva, především tedy v okupovaných zemích, a to před začátkem války. Téměř každý „nežid“ měl tedy buď nějakého souseda, přátel, známé, svého

---

¹⁹⁰ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 128-129.

¹⁹¹ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 129.

¹⁹² FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 141.

lékaře či prodavače z židovského okruhu. Z toho vyplývá, že se mezi lidmi židovského náboženství a ostatními obyvateli vytvořilo jakési pouto, které jim dále nedovolilo být lhostejný při změněných podmínkách za nacistické diktatury.¹⁹³

Zde se projevila sousedská loajálnost a výpomoc, pomoc na pracovištích, atd. Téměř přes noc se změnila situace: od 1. září 1941 nastala povinnost Židům v Protektorátu nosit židovskou hvězdu. Najednou se po ulicích hemžili lidé se žlutou hvězdu na šatech, označenou slovem Juden. Tímto okamžikem se z rovnocenných obyvatel jedné země staly dvě skupiny lidí. Jedna skupina, která nemusela nic řešit a jejíž život plynul stejně tak, jak doposud. A druhá skupina, která byla najednou podrobena různým, stále novým a novým nařízením, znamenající pro ně mizící rovnost a končící svobodu. Nyní se projevila již zmíněná sousedská soudržnost a pomoc všech obyvatel s dobrým srdcem, nakloněným svým židovským sousedům, spolupracovníkům, přátelům.¹⁹⁴

6.3 Zainteresovaní profesionálové

Tato skupina zachránců byla sice málo početná, zato ale velice rozmanitá. Zde nešlo o citovou zainteresovanost, nýbrž o sociální pohnutky osob pracujících ve sférách zdravotnictví, sociální péče, diplomacie, atd. Ze svého postavení vnímali Židy jako klienty, jenž se ocitli v nesnázích a potřebující pomoc. Přistupovali tedy k Židům dle své obvyklé rutiny, stejně tak, jako postupovali v případech s nenábožensky zaujatými klienty. Při své práci si zachovávali emocionální odstup. Jejich přístup byl tedy podstatně odlišný např. od skupiny zvané judeofilové či zachránci spadající do ideové skupiny.¹⁹⁵

Tito „profesionálové“ často využívali výhod (vědmostí, prostoru či zařízení), jež jim skýtal obor, v jakém pracovali. Tak například lékaři schovávali Židy v místnostech určených pro karanténu. Jiní lékaři se snažili využít svých odborných znalostí k tomu, aby skryli Židům obřízku. Nebo jim tajně obstarávali potřebné léky, které by jinak nebylo možné sehnat, tajně je vyšetřovali, atd.

Sociální pracovníci naopak využívali svých možností k padělání průkazů totožnosti, jako například v Polsku Irena Sendlerová a Gertrud Lucknerová, které padělaly doklady, aby mohly sehnat potřebné potraviny, léky a ošacení. Ve varšavském *ghettu* tak vznikla celá síť

---

¹⁹³ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 143.

¹⁹⁴ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 143.

¹⁹⁵ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 150-51.

ilegální organizace. Podařilo se jí propašovat zhruba 2500 dětí a ukrýt je v rodinách v nežidovských částech města.¹⁹⁶

Nejznámější z této skupiny je pravděpodobně Aristid de Sousa Mendes, portugalský konzul, jenž působil během války ve francouzském Bordeaux. Přes přísný zákaz vydal zhruba 30 000 víz pro uprchlíky, z toho 12 000 Židům. Jeho humanitární vízum dostal například polsko-židovský básník Julian Tuwim, arcivévoda Otto Habsburský s rodinou, Salvador Dalí s manželkou Galou, někteří členové rodiny Rothschildů a mnoho dalších. Po pádu Francie byl odvolán a zbaven své funkce a nesl další následky plynoucí z jeho ilegální činnosti ve funkci (nebyla mu přidělena penze a nesměl pracovat v advokacii).¹⁹⁷

Je-li to pro nás dnes nelogické, tak svým dobrým skutkem, kterým se podařilo zachránit tisíce Židů, sám sebe uvrhnul do nemilosti. Po celý zbytek života žil jako vyvrhel společnosti, která ho za jeho čin odsuzovala a dávala mu svůj nesouhlas najevo. Dnes se jeho rodina, přátelé a hlavně lidé, které pomohl zachránit, snaží o očištění jeho jména. Ve své vlasti byl rehabilitován až roku 1987, kdy mu byl udělen Řád svobody in memoriam. V roce 1988 ho portugalský parlament posmrtně znovu přijal mezi členy diplomatického sboru a stát vyplatil odškodné členům jeho rodiny.¹⁹⁸

6.4 Zachránci v ilegálních organizacích

Tato skupina zachránců se projevovala velikou soudržností. Byla o něco menší než skupina judeofilů nebo ta zaměřená na profesionálně zainteresované zachránce. Zprvu začínali svou činnost nerespektováním rasových zákonů, jejich zájem se soustřeďoval spíše na odpor vůči Hitlerovi, než na pomoc Židům. Až později se jejich pomoc orientovala kladně i k Židům v rámci jejich snahy o odpor proti nacismu.

Jmenujme například dánské „rybářské loďstvo“, převážející Židy do bezpečí ve Švédsku. Také francouzský výbor CIMADE,¹⁹⁹ který se spojil s ostatními skupinami, např. křesťanskou skupinou a francouzskou katolickou církví za účelem záchrany Židů. Šlo jim

---

¹⁹⁶ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 152-53.

¹⁹⁷ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 155.

¹⁹⁸ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 156.

¹⁹⁹ *Comité d'inter-mouvements auprès des évacués*, tj. Komise pro mezihnutí nablízku evakuovaným. CIMADE je organizace aktivní solidarity s emigranty, uprchlíky a žadateli o azyl.

zejména o záchranu dětí z transportů do vyhlazovacích táborů. Zaujali tedy jiný postoj, než Vatikán.

Jejich největší „zbraní“ proti útisku bylo, že působily organizovaně, každý člen byl součástí většího celku, v tom spočívala jejich síla, ale zároveň i slabost. V ilegálních skupinách se běžně užívalo přezdivek či krycích jmen, nebezpečí prozrazení bylo příliš vysoké na to, aby používali jména vlastní.

Do této skupiny bych zařadila Jiřího Kyselu a Věru Aubrechtovou, neboť oba působili v mládežnické odbojové protifašistické organizaci. Tato organizace působila na vršovickém Reálném gymnasiu v Kodaňské ulici. Vytvořila se už v letech 1939-1940 a právě tito dva mládežníci patřili mezi její zakladatele.²⁰⁰

Jiřího Kyselu můžeme mimojiné znát ve spojitosti s uměním. Vystudoval Uměleckoprůmyslovou školu a řadíme ho k moderní umělecké generaci. Především je pak jeho jméno známé ve spojení s Pražským hradem a Svatovítskou katedrálou, kde se podílel na tvorbě interiérů. Jiří Kysela byl „rasově nečistý“, jeho matka byla Židovka a tudíž se situace celé rodiny po nastolení Heydrichových zákonů zhoršila.²⁰¹

Záhy po nastolení změn v zemi ukončil svou práci v Melantrichu a obrátil svoji pozornost studiu politiky a s kamarádem Karlem Renerem se začali připravovat na odboj. Tiskli a šířili protinacistické letáčky a jiné tiskoviny. Při vylepování letáček často chodili ve dvojicích a předstírali milenecké páry. S Jiřím chodila jeho bývalá spolužačka Věra Aubrechtová. Aktivní začali být zejména po přepadení SSSR hitlerovským Německem. Ještě toho léta zakládali nové buňky. Jiří byl instruktorem buňky v Brožikově ulici ve Vršovicích a v roce 1942 spolu s Věrou a Helenou Jiříčkovou pomáhali ilegální organizaci na Pražském hradě. Mimo tuto organizaci se Kysela staral i o výrobu ručních granátů a vytvářel bojové jednotky.²⁰²

Jiří Kysela byl organizátorem i pracovníkem odboje. Jejich skupiny byla narušena jednak akcemi okupantů proti ilegální KSČ, kdy se do rukou gestapa dostal i např. Gustav Fučík (24. dubna 1942), a pak po vyhlášení druhého stanného práva, kdy bylo gestapem zatčeno více než padesát lidí z okruhu skupiny.²⁰³

---

²⁰⁰ HÁJKOVÁ, Alena. Dva z vršovické skupiny mládeže: Jiří Kysela a Věra Aubrechtová. *Tereziánské listy: sborník Památníku Tereziín*. 1996, roč. 24, s. 100-105. ISSN 0232-0452. Str. 100.

²⁰¹ HÁJKOVÁ, Alena, ref. 200, str. 101.

²⁰² HÁJKOVÁ, Alena, ref. 200, str. 101.

²⁰³ Na udání konfidenta Suchardy 4. června 1942.

V den vyhlazení Lidic se s Věrou rozhodli pro útěk do ilegality, který uskutečnili hned poté, co dostali falešné průkazy. Bohužel neprohlédli lest gestapa, které pro ně přichystal ilegální schůzku se spolupracovníkem, který již dříve gestapem zatčeným a ocitli se v Petschkově paláci 24. června 1942. Následoval jejich transport do Terezína a poté do Osvětimi, kde všichni zahynuli, včetně Jiřího matky.²⁰⁴

6.4.1 Postava Mileny Jesenské jako odbojáčky

Milenu Jesenskou zná převážná většina lidí hlavně ve spojení s Franzem Kafkou. Jejich milenecký vztah je nastíněn v knize *Dopisy Mileně*, autorem není nikdo jiný než Franz Kafka. Méně lidí ji zná jako spisovatelku či redaktorku. A téměř nikomu není známá její důležitá role, kterou konala během okupace, a to jako členku ilegálního odboje.

V roce 1939 byla Milena Jesenská známou žurnalistkou s dvacetiletou praxí. Koncem 30. let psala hlavně pro týdeník *Přítomnost* zprávy o situaci v pohraničí, články o antifašistických emigrantech uprchlých z Německa do Československa, o Židech prchajících z Rakouska. Informovala československý lid o aktuálním politickém dění, psala reportáže ze dnů Mnichova, ze dnů obsazení země a vyhlášení Protektorátu.²⁰⁵

Po nastolení Protektorátu pokračovala ve své pracovní činnosti v *Přítomnosti*. Zastoupila zatčeného Ferdinanda Peroutku a vstoupila do ilegálního boje.²⁰⁶ Tím, že se osobně zúčastnila politického života, měla daleko lepší přístup k informacím než většina lidu, a tak si nedělala iluze o totalitním diktátorském režimu jak na západě, tak na východě. Byla si dobře vědoma zhoršující se situace v zemi, a to především pro židovské obyvatelstvo a snažila se přesvědčit přátele o nutnosti emigrace. A to už v roce 1938. Na jeden z těchto nátlaků odjel i její manžel, Ernst Pollak. Po 15. březnu už mohla pomáhat emigrantům pouze k útěku, a to ilegální cestou. Ve svých novinových člancích se snažila morálně podpírat sebevědomí národa, jež upadalo čím dál tím víc do skepse a beznaděje.²⁰⁷

Český tisk začal být silně usměřňován od samého začátku okupace. Toto usměřňování se dotklo i demokraticko-liberálního týdeníku *Přítomnost*. Ferdinand Peroutka byl zatčen při

---

²⁰⁴ HÁJKOVÁ, Alena, ref. 200, str. 102-103.

²⁰⁵ JIRÁSKOVÁ, Marie. *Stručná zpráva o trojí volbě: Milena Jesenská, Joachim von Zedtwitz a Jaroslav Nachtman v roce 1939 a v čase následujícím*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1996. ISBN 80-858-4421-4. Str. 13.

²⁰⁶ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 20.

²⁰⁷ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 21.

*Akci Mříže.*²⁰⁸ Část zatčených byli bez soudu a výsledku odvezeni do koncentračních táborů, zejména do Buchenwaldu. Ostatní byli zařazeni do kartotéky s nadpisem „vnitřní nepřátelé“.²⁰⁹

Milena Jesenská se dostala do styku se dvěma muži, kteří hráli později roli v odboji. Prvním byl Joachim von Zedwitz, pocházející z Aše. Věnoval se přednáškové činnosti, otázkám vystěhovalectví a problémům sudetoněmeckých uprchlíků. Druhým byl Jaroslav Nachtmann, profesí boxer, často vyslýchán gestapem kvůli podezření z ilegální činnosti.²¹⁰

Jesenská spolupracovala s tenkrát nejdůležitějšími odbojovými skupinami, které byly organizovány především důstojníky a generály, po 15. březnu rozpuštěné československé armády. Vzniklá organizace se nazývala *Obrana národa*. Cíle *Obrany národa* bylo především osvobození a obnova státu v předmnichovských hranicích. Její úkoly byly:²¹¹

- zajistit vojenské a politické zpravodajství,
- zajistit ilegální spojení se zahraničím (hlavně radiotelegrafické spojení),
- sabotážní a diverzní akce,
- protinacistické akce, jako distribuce a šíření letáků a časopisů.

Další z ilegálních organizací byla „exportní skupina“, jež se soustředila na ilegální přechody do zahraničí, především přes Polsko do Bělehradu a dále na jih. Tyto přechody byly zejména určeny pro vojáky, aby se mohli zúčastnit ozbrojeného boje proti Německu.²¹²

Milena Jesenská pracovala pro ilegální skupinu *V boj*, což byla skupina utvořená ihned po obsazení kolem bývalého francouzského legionáře a policejního inspektora ve výslužbě, Josefa Škaldy.²¹³ Byla v osobním kontaktu nejen s Josefem Škaldou, ale i s majorem generálního štábu rozpuštěné československé armády Jaroslavem Hájíčkem. Hájíček například finančně i redakčně zajišťoval časopis *V boj*, který byl od srpna 1939 začleněn pod *Obranu národa*. Během zatýkání lidí kolem časopisu *V boj* byla Milena Jesenská jednou z prvních obětí zatýkání gestapa pro podezření z psaní pro časopis *V boj*.²¹⁴

---

²⁰⁸ Šlo o preventivní opatření, aby význačné osobnosti české inteligence nemohly působit proti novému režimu.

²⁰⁹ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 26.

²¹⁰ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 14.

²¹¹ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 31.

²¹² JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 31.

²¹³ Který byl za svou činnost v této skupině popraven, srov. JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 30.

²¹⁴ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 30-34.

Osud Mileny Jesenské skončil bohužel v koncentračním táboře Ravensbrück, kde 17. května 1944 zemřela. Byla pro československý lid důležitá jako informátorka o skutečném politickém dění a o dopadu říšských rozhodnutí na lid. Zároveň pomohla mnoha lidem, kteří se rozhodli emigrovat. Její byt sloužil jako azyl pro nespočet lidí, kteří se chystali na přechod do Polska. Zde jí byl nápomocný Joachim, konkrétně tím, že z jejího bytu odvážel autem prchající do Moravské Ostravy, kde byli převedeni dále přes hranice (například Slívou, či Marenčákem).²¹⁵

6.5 Dětsí zachránci

Tato skupina je partikulární v tom, že se děti sami podílely na záchraně. V případech, kdy nějaká rodina poskytující azyl, měla dítě, musela důkladně „proškolit“ potomka o tom, co se u nich doma děje a proč je důležité nic nevyzradit. Jak se prokázalo, děti byly v tomto ohledu velice chápavé a jejich role není zanedbatelná.

I u dětí se tedy vyvinulo „zachráncovo já“ a stejně jako dospělí se ujali pečovat a starat se o perzekuované Židy. Jejich motivace však byla rozdílná. Nemysleli v přední řadě na to zachránit lidský život, ale bylo pro ně důležité zalíbit se rodičům. Děti, stejně jako dospělí, si postupně uvědomovaly podmínky, ve kterých žily. Dětské chápání se však značně lišilo od chápání dospělého a aktivity vyvíjené za války často nabývaly z pohledu dětí jinou barvu a odstín.²¹⁶ Zachráncovské já, která se objevila za války, životy dětských zachránců zřejmě formovala ještě výrazněji, než v případě dospělých.²¹⁷

Děti byly vystaveny dvěma autoritám, nacistům venku a rodičům doma. Oboje tyto autority pro ně představovaly vyšší moc, které se musí podřít a být poslušné. Tím, že tyto autority byly ve většině případech v rozporu, se jejich podřízená pozice ztěžovala. V mnoha případech na ně byl vyvíjen nátlak, kterému musely odolávat.²¹⁸

---

²¹⁵ JIRÁSKOVÁ, Marie, ref. 205, str. 159.

²¹⁶ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 175.

²¹⁷ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 181.

²¹⁸ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 178.

6.6 Dospělí zachránci a zachránkyně

Existují rozdíly i mezi stylem záchrany provedeným ženou a mužem. Muž a žena mají mírně odlišné vnímání toho, co je etické, eticky normální. Úzce to souvisí s charakterovými rysy rozdílného pohlaví a s povahou jednotlivce. Může to vypadat jako stereotyp, ale v životě to tak opravdu funguje. Lidé pracující v „těle“ záchranné skupiny si těchto rozdílných předností u muže a ženy byli vědomi a dle toho záchrancům dále rozdělovali úkoly.²¹⁹

Například, že ženy mají sklon pečovat o druhé. Ženy zachránkyně tak tedy najdeme hojně zastoupené ve skupině zachránců judeofilů a morálně orientovaných zachráncích. Zároveň se silně angažovaly v záchraně židovských dětí. Ženy zaujaly obrovskou roli v opatrování jídla a v poskytování azylu.

Muži, na druhou stranu, mají jiné charakterové rysy, je pro ně snazší vymyslet nějaký strategický plán záchrany, podílejí se tedy spíše v ilegálních (partyzánských či protinacistických) organizacích, atd. Muži tím pádem byli velice důležití při jiném způsobu pomoci, jako je například shánění padělaných dokladů a pro různé administrativní úkoly. Jejich schopnosti byly využívány i při vytyčování únikových tras.

Ženy však často konaly i „mužské“ nebezpečné úkony, působily jako spojky, agentky, atd. Jednou takovou ženou byla Věra Lásková. Stala se příslušnicí odboje, zároveň také převáděla Židy a jiné uprchlíky do bezpečí v Jugoslávii. Není nutno zdůrazňovat nebezpečí převodů, zejména kvůli německým hlídkám.²²⁰

Jak už bylo v předešlé kapitole zmíněno, zachránci měli obrovský smysl pro altruismus. Mnozí z nich měli nápomocné rodiče, jenž jim byli velice důležitou morální oporou. Při výchově jim byla vštěpována sebeúcta a láska. Měli v sobě tedy velice vyvinutý pud lásky, s kterým dále pracovali při záchranných akcích. Rodiče je vedli v myšlenkách, že lidé si mají být rovní, nehledě na to odkud jsou a k jaké náboženské příslušnosti patří, že mezi lidmi má fungovat jakási soudržnost. Zachránci, jejichž rodiny žádné Židy neznaly, se k morálnímu postoji museli dopracovat sami.

Nacistická ideologie se snažila v lidech rozdmýchat nenávisť k Židům. Presentovali Židy jako podřadnou rasu, jako zlo, co chce páchat další zlo a ničí společnost zevnitř. Jako nádor společnosti, jenž je třeba odstranit. Bohužel se mnoho lidí touto nesmyslnou, přesto však zhoubnou ideologií nechalo silně ovlivnit a po čase začali nenávidět Židy ne menší

---

²¹⁹ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 191.

²²⁰ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 186.

měrou, než nacisté. Naštěstí se však ne všichni nechali takto ovlivnit a ponechali si svůj zdravý rozum a nenechali si zkazit svoje *ratio*, které nebylo ani schopno takovéto myšlenky a patologie vstřebat, natož přijmout za vlastní. Proto bylo nutné, aby lidé, kteří si ponechali smysl pro dobro a zlo, dále tyto myšlenky mezi spoluobčany šířili a nenechali je přizvukovat nacistům se vším, co je provázelo (jako například násilné chování a urážení Židů).

Poválečná doba v skoro v žádném evropském státě, nebyla pro záchrance ani pro přeživší příznivá. Nemohli se vrátit do svých domovů, neměli tedy kam jít. Při otázce, zda půjdou na východ či na západ to bylo také složité, odmítání byli téměř všude. Mnozí obyvatelé navíc reagovali na přeživší Židy nepřátelsky a s překvapením, že vůbec přežili. Situace, že buď záchrance či Žid pod zvláštními okolnostmi zemřel, nebyli bohužel ojedinělé. Proto se mnoho z nich rozhodlo pro emigraci. Je ironií osudu, že život záchranců byl v této době daleko ještě více ohrožen, než v době válečné. Zachránci, kteří se rozhodli ve své rodné zemi zůstat, museli být stále ve střehu a být ostražití. Po venkovu putovali partyzáni a bandité a pátrali po „židomilech“, aby je následně vraždili. Tak tomu bylo především v Polsku.²²¹

Většina záchranců si chtě nechtě musela uvědomit, že porážkou Hitlera antisemitismus nezanikl. Strach z odvety lidí je nutil být v utajení i nadále, v době, kdy již největší nebezpečí odpadlo. Nepřešlo však úplně. V důsledku nových okolností je pud sebezáchovy přiměl zamknout své „zachráncovské já“ a orientovat se přísně na budoucnost. Proto je spousta zachráncovských příběhů stále neobjevena, neboť vzpomínání na minulost je pro ně stále živé a bolestivé. Za minulostí se snažili udělat tlustou čáru.

To se bohužel ne vždy podařilo, neboť záchrance často tížila traumata. U někoho se projevila za pět, u jiných za deset, dvacet let, či později, a u někoho nemusely vypuknout vůbec. Někteří zachránci si tohoto stavu u sebe dokonce ani nevšimli. A v jiných případech si nespojili příčinu svého neurotického chování s tím, co v dávné minulosti zažili. Uzamčení svého „zachráncovského já“ jim v jejich současném životě spíše ublížilo, než-li bylo nápomocno. Uzamkli tak i své dobré, pozitivní rysy charakteru, které i nadále potřebovali k úspěšnému životu. Tak nejspíše dopadl i Oskar Schindler, jemuž se už nikdy nepodařil takový pracovní úspěch, jako za doby nacismu.²²²

V roce 1985 ukázal izraelský televizní program *Kolbotek* tíživou situaci, v níž zachránci v Izraeli žijí. Tento pořad doslova šokoval a strhl lavinu, díky níž se jejich situace zlepšila.

---

²²¹ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 210.

²²² FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 214-220.

Vytvořila se organizace pro jejich sociální podporu, aby se zachránci mohli kde scházet, pořádat výlety či přednášky pro veřejnost. Tedy až po čtyřiceti letech se dostalo zachráncům v jejich adoptivní zemi uznání.²²³

---

²²³ FOGELMANOVÁ, Eva, ref. 5, str. 222.

ZÁVĚR

V práci Židé během okupace a pokusy o jejich záchranu jsem se snažila především vylíčit různé druhy pomoci, které existovaly, vyzdvihnout neznámé zachránce, jenž se zasloužili o životy desítek a desítek Židů. Ukázat, že Češi dokázali konat dobro i v okleštění a v extrémních podmínkách nesvobody a útlaku. Že nejsme jen národ „Švejků“, co se neumí vzepřít a radši sklopí hlavu před jakýmkoliv útlakem.

Největší pomoc a zároveň pomoc, o které se málokdy píše, byla v podobě jednoduchých, ale přitom životně velice důležitých gestech pro přežití, jako je podání kusu jídla či oblečení. Tato zdánlivě malá gesta však vyžadovala velikou porci odvahy a v neposlední řadě také vstřícný vztah k Židům. Z mnoha pramenů zabývajících se touto tematikou a z vyprávění pamětníků jsem pochopila, že Československé obyvatelstvo mělo daleko přístupnější a vlídnější postoj k Židům, než jak tomu bylo například v sousedním Polsku.

I počet spravedlivých – 108 pro naši republiku nám jednoznačně ukazuje, že i na malou zem, jako je Česká republika, se našlo poměrně hodně zachránců, kteří se mohou pyšnit tímto titulem. Bezpochyby ovšem existuje daleko větší počet „bezejmených zachránců“, o nichž však nemáme dostatek evidence nebo evidence neexistuje vůbec, a tím pádem mezi Spravedlivé zařazení být nemohou. Jejich zásluha je však nesporná.

Na druhou stranu je číslo spravedlivých relativní. Srovnáme-li tento počet třeba s počtem spravedlivých v okolním Slovensku (525) nebo v Polsku (6339), tak z toho Česká republika nevychází v nejlepším světle. Vše bylo ale podmíněno dobou a různými podmínkami v jednotlivých zemích, takže jakékoliv srovnávání je dle mého názoru nemístné.

K mé lítosti se však „noví spravedliví“ hledají velice těžko a často je to dílem náhody, doslechnout se o někom z vyprávění. Chtě nechtě jsem od svého původního závěru musela upustit. Doufala jsem, že se mi podaří najít jméno či jména lidí, kteří pomáhali, a přesto nejsou doposud známi.

Před ponořením do tématu jsem také doufala, že se mi podaří najít nějakou větší podzemní organizaci na pomoc upchlíkům a zejména Židům. Vycházela jsem z informací o organizaci, která za druhé světové války působila v Polsku. Nazývala se *Rada pro pomoc Židům*, s krycím názvem *Zegota*. V Československu ale nikdy k vytvoření podobné organizace však nedošlo.

Následně jsem se tedy zaměřila na kvantitativní způsoby záchrany (od ilegálních přechodů hranic po přechovávání židovských uprchlíků), které existovaly. Vyzdvihla jsem přitom Nicholase Wintona, ač to byl Angličan a ne Čech, neboť jeho pomoc jako zachránce stovky českých židovských dětí je nesporná.

Českým Spravedlivým se stal například Přemysl Pitter, jehož zájem, stejně jako u Wintona, se vymežil výhradně na židovské děti. Jedinou škodou u Pittera je, že se mu nepodařilo dotáhnout do konce *Akci zámky*, kterou připravoval pro židovské děti, neboť si je jejich matky vzaly s sebou do transportů.

Samostatnou kapitolu jsem věnovala československé vládě v exilu, neboť si myslím, že také její zásluhou, a zejména pak díky jedincům, jako byl Beneš, Masaryk a především Frischer, se podařilo ulehčit situaci jednak Židům žijícím v Protektorátu, jednak těm deportovaným.

Co se týče církve během okupace, jejich pravomoc byla omezená, ale i přesto jsem ráda, že mohu doložit, že i zde se našli jedinci, jejichž zásluhou přežilo nespočet Židů, hlavně díky křtům a falešným křestním listům, jak dokládám na starokatolickém knězi Janu Vochočovi.

Seznam použité literatury

Monografie:

- ALY, Götz. „Konečné řešení“: přesun národů a vyhlazení evropských Židů. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-720-3833-8.
- BALÍK, Stanislav a kol. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva III.* [online]. 1986. Str. 343 a 344. Dostupné z <http://klempera.tripod.com/nzakon2.htm>
- BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Vyd. 2. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-726-0028-1.
- FOGELMANOVÁ, Eva. *Svědomy a odvaha: zachránci Židů za holocaustu*. Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-720-7322-2.
- CHATTERS, Jana. *Sbohem soudružko: aneb, Louky rozvétají i na podzim*. Brno: Tribun EU, 2008. ISBN 807399495X.
- JIRÁSKOVÁ, Marie. *Stručná zpráva o trojí volbě: Milena Jesenská, Joachim von Zedtwitz a Jaroslav Nachtmann v roce 1939 a v čase následujícím*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1996. ISBN 80-858-4421-4.
- KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“: genocida českých Židů v německé protektorátní politice. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4.
- KULKA, Erich. *Útěk z tábora smrti*. Praha: Vydavatelství časopisů MNO, 1966.
- KULKA, Erich. *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0169-4.
- KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-67-6.
- LUDVÍKOVÁ, Miroslava. *Darované životy: příběhy českých a moravských Spravedlivých mezi národy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-382-1.
- NISSIM, Gabriele. *Le jardin des Justes: de la liste de Schindler au tribunal du bien*. Paris: Payot, 2007. ISBN 22-289-0166-0.
- PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-808-7284-193.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-859-2433-1.
- PITTER, Přemysl, Olga FIERZOVÁ, Milena ŠIMSOVÁ a Jan STĚPÁN. *Nad vřavou nenávisti: vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: Kalich, 1996. ISBN 80-701-7972-4.
- ROTH, Milena. *Lifesaving letters: a child's flight from the Holocaust*. Seattle: University of Washington, ©2004. ISBN 02-959-8377-9.
- ŠEBEK, Jaroslav. *Mezi křížem a národem: politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-732-5085-3.

Články a příspěvky:

- BONDYOVÁ, Ruth. Pomoc v nouzi největší: Čeští Spravedliví mezi národy. In: Jaroslava MILOTOVÁ, Alena HÁJKOVÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 2008*. Praha: Sefer, 2009, s. 153-175. ISBN 978-80-85924-58-9.
- DRÁSKÁ, Jana. Ukryvané děti - výraz odporu. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 139-141. ISBN 80-728-6115-8.
- GEBHART, Jan. Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav, 2007, s. 55-59. ISBN 80-728-6115-8.
- GRAVES, Philip. The Truth about the Protocols: A Literary Forgery. *The Times* [online], 16-18. srpen 1921. Dostupné z <http://www.h-net.org/~antis/doc/graves/graves.a.html>
- MOULET-MARTINCOVÁ, Šárka. Povstání v Treblince. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav, 2007, s. 167-172. ISBN 80-728-6115-8.
- HÁJKOVÁ, Alena. Dva z vršovické skupiny mládeže: Jiří Kysela a Věra Aubrechtová. *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. 1996, roč. 24, s. 100-105. ISSN 0232-0452.
- KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva. Cesta ke svobodě: ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17. - 18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 61-68. ISBN 80-728-6115-8.
- KÁRNÝ, Miroslav. Útěk osvětlimského vězně Vítězslava Lederera a český odboj. In: Miroslav KÁRNÝ a Margita KÁRNÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha: Academia, 1999, s. 147-169. ISBN 80-200-0615-X.
- KOCMAN, Miloš. Židé v domácím odboji: s akcentem na odbojovou činnost Miloše Lederera a doc. PhDr. Josefa Fischera. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 123-128. ISBN 80-728-6115-8.
- LÁNÍČEK, Jan. Arnošt Frischer a jeho činnost na pomoc Židům v okupované Evropě (1941-1945). In: Jaroslava MILOTOVÁ a Alena HÁJKOVÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 2007*. Praha: Sefer, 2008, s. 12-81. ISBN 978-80-85924-55-8.
- LINN, Ruth. Naked victims, dressed-up memory. The escape from Auschwitz and the Israeli historiography, *Israel Studies Bulletin*, 2001, 16, č. 2, s. 21-25.
- MARŠÁLEK, Zdenko. Židé v československých vojenských jednotkách v zahraničí: nástin problematiky kvantifikace účasti. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 245-255. ISBN 80-728-6115-8.

- MIDLARSKY, Elizabeth. Competence and Helping: Notes Toward a Model. In: Ervin STAUB, Daniel BAR-TAL, Jerzy KARYLOWSKI a Janusz REYKOWSKI, eds. *Development and maintenance of prosocial behavior: international perspectives on positive morality*. New York: Plenum, ©1984, s. 291-308. ISBN 0-306-41299-3.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. Odboj v koncentračních táborech - ano či ne: poznámky k historii diskuse o definici odboje v koncentračních táborech. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 153-166. ISBN 80-728-6115-8.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. In: Miroslav KÁRNÝ a Margita KÁRNÁ, eds. *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha: Academia, 1999, s. 10-29. ISBN 80-200-0615-X.
- NĚMEČEK, Jan. Československá exilová vláda v Londýně a řešení židovské otázky. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 217-244. ISBN 80-728-6115-8.
- PASÁK, Tomáš. Přemysl Pitter – zachránce německých a židovských dětí v roce 1945. In: *Přemysl Pitter: život a dílo*. Sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodního semináře konaného dne 27.3.1993 v Pedagogickém muzeu J.A. Komenského v Praze. Curych: Spolek MILIDU, 1994, s. 30-38. ISBN 80-901-4611-2.
- ROTHKIRCHENOVÁ, Livie. Osud Židů v Čechách a na Moravě. In: Milena JANIŠOVÁ, ed. *Osud Židů v protektorátu, 1939-1945*. Sborník studií Livie Rothkirchenové, Evy Schmidtové-Hartmannové, Avigdora Dagona s úvodem Milana Šimečky. Praha: Trizonia, 1991, s. 17-79. ISBN 80-852-7001-3.
- SCHWARCZ, Viktor. Bezprecedentní hrdinský čin Rudolfa Vrby a Alfréda Wetzlera v židovských dějinách. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav, 2007, s. 181-193. ISBN 80-728-6115-8.
- STÁTNIK, Dalibor. Hachšara jako předpoklad alije : cesta z moderního ghetta židovské předurčenosti k vlastní státnosti. In: Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, ed. *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha, Historický ústav 2007, s. 357-364. ISBN 80-728-6115-8.
- WYMAN, David a Jozef GARRLINSKI. Review: Jozef Garlinski. Fighting Auschwitz: The Resistance Movement in the Concentration Camp. *American Historical Review*, 1975, 81 (5), s. 1168–1169, ISSN 00028762, DOI:10.2307/1853043.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. K osudu, odboju a boju československých Židů: Židia Československa v protinacistickej rezistencii v rokoch druhej svetovej vojny. In: *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. října 2006 v Praze. Praha: Historický ústav 2007, s. 27-47. ISBN 80-728-6115-8.
- Tisíc pět set zachráněných životů – Schindler nebyl sám. *Denní Telegraph Praha*, 27. června 1995, s. 5.

Periodika:

Jüdisches Nachrichtenblatt, 1939, č. 1.

Jüdisches Nachrichtenblatt, 1939, č. 3.

Jüdisches Nachrichtenblatt, 1939, č. 4.

Audiovizuální média:

Příběhy moravských Židů. *Survivors of the Shoah, Visual History Foundation* [videoarchiv].
Rozhovor s Erikou Brammerovou vedla Zuzana Prudilová, 28. 10. 1996.

Nickýho rodina [film]. Režie Matej MINÁČ. Česko, 2011.

Všichni moji blízcí [film]. Režie Matej MINÁČ. Česko, 1999.

Ústní sdělení:

Osobní korespondence s Václavem CHUDĚROU, předsedou HCH v Praze, 25. 6. 2012.

Ústní sdělení Archivu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Pedagogického muzeua J. A.
Komenského, Praha, 11. 2. 2012.

Web

Proceeding and debates of the 110th. *Congressional Record-House* [online]. Vol. 153, Pt. 17
str. 2005. Dostupné z:
<http://thomas.loc.gov/home/LegislativeData.php?&n=Record&c=110>

Witold Pilecki's Auschwitz Report [online]. ©2008-2012. Dostupné z:
<http://witoldsreport.blogspot.com>

Summary

In this thesis I tried to describe the very unfortunate position of the Czechoslovak Jewish population. It was they who suffered the most under the Nazi regime. It officially started with the annexation of the Sudetenlands, right after the signing of the Munich Agreement. German Nazi troops arrived in the very early morning, and claimed the Czechoslovak territory as belonging to the Third Reich.

New anti-Jewish regulations were created which resulted in their segregation from other citizens of the occupied territory. This led to the isolation of the Jewish population and their later total annihilation, as it was predicted in the “final solution” of the Jewish question by Hitler.

In Czechoslovakia, a special form of a concentration camp was created, a special Jewish ghetto, called Terezín (TerezinStadt). Those Jews who didn't manage to emigrate in the very beginning when it was not only possible, but also advised by Nazi leaders, were sent to this ghetto. Some of them stayed there, some continued on transports to concentration camps in Germany or Poland.

Before starting to write this thesis, I didn't expect to discover information such as the uprising in the concentration camp Treblinka, managed by a Czech Jewish person. There were not only some brave deeds done by Jews themselves (such as joining the foreign army) but also by the non-Jewish population of the Protectorate. To this date, there are 108 (Czech) Righteous among the Nations. Considering that the Czech Republic is a rather small country and that any attempts to help Jews were oppressed and severely punished, makes this number even more important than on first sight.

In the beginning I thought of finding new attempts for “the list of Righteous”, but that is was rather difficult. I did go to the audiovisual library MALACH and listen to tens of stories of people rescued. Although it was really interesting to me, it didn't help my goal of finding new rescuers.

The book called *Svědění a odvaha* by Eva Fogelmanová helped me to understand the psychology of the rescuers and the various rescues conducted. To read and write about good works is always positive and I hope that this thesis also shows that. I hope that sparks of goodwill are still in people's hearts and that this will never fail.